

Jul i Nord-Odal

1996

Innhold

Godt år	4
Fra Grønnerudslundens historie	5
Førjulstid på Engen	14
Postadresse Santa Barbara	18
Slik var det	22
Storfamilien ved Lognsjøen	23
Erika Håkenrud – en ekte «Odals-kjendis»	28
Elgjakta i Nord-Odal gjennom tidene	30
Noen papirlapper fra barndommen	36
Odd Løfsgaard, studenten som døde i tysk fangenskap	43
Ta deg tid	48
Gamle seterveger blir som nye	49
Julehandel før og nå	52
Stønna	54
Gudrun Aanmoen – en «flyktningevertinne»	55
Å blunke med øvvæ	58
Sandsprammen tilbake på Storsjøen etter 26 år	60
Janus – en flyktning i eget land	63
Da Christen Amundsen Torpet gjorde malmfunn	66

«Jul i Nord-Odal»

Utgivere: IL Mogutten, Odal Slektshistorielag og Sand IF.

Sats og layout: Gunnar Nygård.

Trykk: Vinger Trykkeri.

Forsideillustrasjon: Jon Utheim.

I redaksjonen:

Anna Bjørgan, Steinar Bjørnstad, Gunnar Nygård,

Bengt Ringvold, Irene Sween og Asgeir Østli.

Det blir stadig mer «før i vær'n»...

Etter hvert som livet går sin gang, må vi mennesker bare konstatere at framtida blir stuttere, mens det blir stadig mere fortid å holde styr på. Enkelte hendelser «før i vær'n» sitter bedre enn andre; andre har gått i glømmeboka. Derfor er det viktig å «mimre». Fortida må bringes videre til framtidens generasjoner. Derfor bør vi bli flinkere til å ta vare på «før i vær'n» og få store og små begivenheter ned på papiret. Ta vare på bilder – ikke minst de som du har i hodet – ta vare på gjenstander og dokumenter som har betydd noe for deg. Uten at vi kjenner fortida, er det vanskeligere å forstå nåtida og forberede oss på den delen av livet som ligger foran oss.

«Jul i Nord-Odal» vil takke alle som har bidratt til årets utgave, den sjuende i rekken. Samtidig håper vi at alle som har skrevet noe, eller som har tips og ideer til kommende utgaver, tar kontakt med redaksjonen.

Vi vil igjen få takke bygdas næringsdrivende som støtter oss med annonser og annen hjelp. En spesiell takk går også i år til maleren Jon Utheim som har laget illustrasjonen til forsiden.

«Jul i Nord-Odal» ønsker alle lesere og øvrige støttespillere en
RIKTIG GOD JUL OG ET FREDFULLT, GODT NYTTAR !

Sand IF * Odal Slektshistorielag * IL Mogutten

Godt år

Så møtes vi atter, og ønsker godt år,
med håp om at glede det bringer.
Vi står her ved terskelen, skuer og spør,
– mens klokkene ved nyåret ringer.

Godt år over landet, godt år over grend,
godt år til den minste stue.
Godt år til hver nabo, godt år til hver venn,
– når dette er gjort, har du lite å grue.

Det står til oss sjølv, om året blir godt,
vår handling, vår vilje og styrke.
Du må ikke bygge deg større slott
enn du kan make det, ut fra ditt yrke.

Må guds frykt med nøysomhet bli en vinning,
for vårt virke i året som står foran oss.
Da høster vi frukter, som blir oss til signing,
– da får du det beste ut av året, til tross.

Per Flenmoren

På gjengrodde stier i Grønnerudslunden (1)

«Da je var i Sverige under krigen, var je fleire gonger på fest i de svenske «folkeparke-
ne». Da tenkte je, at da je kommer hemmat tel Nord-Odal'n etter krigen, da må det gå an å få tel noe slikt der», sier Borgen Moen om ideen til «Grønnerudslunden Folkepark». Joda, Sand Arbeiderungdomslag med Borger Moen i spissen fikk videreført arbeidet med «Lunden» som etter 1951 offisielt ble kalt «Grønnerudslunden Folkepark».

De første planene om en festplass i området mellom Ilgo og Grønnerud stammer fra tidlig på 1920-tallet. Da ble det ryddet og laget et lite dansegulv på ca. 25m² like nordøst for Grønli. Det var Sand Mannskor som tok initiativet til denne danseplassen.

Plassen var populær og samlet mange folk til dans og moro på sommerkveldene i en del år mellom 1920 og 1930. Men etter en del naboklager om «musikk og leven», bestemte mannscoret seg for å flytte danseplassen lenger nordover. Med stor vilje og dugnadsånd ble det i 1931 laget en ny danseplass ca. 40 meter nord for den gamle.

I denne forbindelse kan vi si litt om navnet på disse danseplassene.

Av Bengt Ringvold og Ragnar Grinden

Begge hadde navnet «Lunden» – de lå jo ikke så langt fra hverandre.

– Alt rundt øss her var «Lunden», sier Amund Myhre mens vi går mellom de to stedene. Navnet «Lunden» ble brukt hele tida, også etter at den nye ble bygget i 1946. Men etter den stor utbygginga i 1951, ble «Grønnerudslunden Folkepark» det offisielle navnet, selv om det nok var «Lunden» som ble mest brukt til daglig.

Åbråtens Trio

Tilbake til 1931: En fin lørdagskveld på forsommeren var det klart for fest i den nye «Lunden». Åbråtens Trio var på plass rundt «spellemannsgrana», kiosken var åpen, og kaffeserveringa foregikk borte ved skigarden. I en svak skråning nord for dansegulvet sto folk og betraktet dette nye «danserstælle» i kveldssola. Sør- og vest for dansegulvet sto det en del bjørketrær, og rundt disse var det satt opp bord og stoler.

– Låkk att øvva og se før døkk detta, her var det virkelig huggalt, sier Amund Myhre. Men en grå høstdag i 1996 gjør krattskog og gjengrodde stier sitt til å ødelegge drømmebildet.

Sand Mannskor

Gjennom 30-åra var det Sand Mannskor som sto for driften av «Lunden». Medlemmene var ikke så mange, men med god hjelp av kjente og

naboer til plassen ble dansefestene fint gjennomført. Stedet var svært populært blant bygdefolket.

Vi gjør som Amund Myhre; vi «låker att øvva» og prøver å beskrive hvordan det så ut i «Lunden» på 30-tallet: Dansegulvet var ca. 100 m² stort, med et lite gjerde rundt, med inn- og utgang på hver side i nordenden. Musikken satt som regel rundt ei gran like ved dansegulvet. Rundt grana var det laget et gult med en «brystning» rundt. Musikken besto som regel bare av to-tre mann, så plassen var stor nok. Var det flere musikant-ter, plasserte de seg lengst sør på dansegulvet. Det hendte at «Lunden» hadde besøk av Nygårds Kvartett fra Austvatn, og da ble den ene enden av dansegulvet brukt som scene.

– Kvartetten hadde me sæ slag-
værk, og da var det itte plass rundt
spellemannsgrana, sier Amund Myh-
re.

Kiosk og kafé

Kiosken, som blant andre Arne Grønnerud betjente, var laget av to disker i vinkel, spikret sammen av plank. Kiosken ble plassert litt bak-
enfor spellemannsgrana. Lengst øst
på området, ved skigarden, var det
kaffesalg. De som kokte og solgte kaffe
sto på utsiden, og «disken» var oppå
selve skigarden. Ester Vik og Anna
Nygård sto for driften av «kafeen»
den første tida.

Det kanskje fineste ved hele om-
rådet var bakken ovenfor dansegul-
vet. Det hadde naturen selv laget et
eget amfi, som skrånet fint ned mot
dansegulvet og hadde plass til man-
ge. Ei slette med ranke, fine bjørker
gjorde at «Lunden» bar navnet sitt
med rette.

«Grønnerudsmarken»

Litt ut på 1930-tallet ble det arran-
gert noe som ble kalt «Grønneruds-

– Ikke lett å treffe blinken i «Lunden» nå, sier Ragnar Grinden.

marken». Det var ei teatergruppe i Sand Mannskor som arrangerte dette en gang i året. Det ble framført skuespill på dansegulvet, blant annet ble stykket «Til seters» spilt. Over hovedveien nedenfor «Lunden» ble det plassert tøybannere påmalt «Grønnerudsmarken». Sammen med «Kulmomarken» i Sør-Odal senere på sommeren var dette ett av de mest populære kulturarrangementene i Odalen.

– Det hendte det var tiores-dans nåa gonger her au, sier Amund Myhre. Det foregikk ved at parene måtte betale 10 øre for hver dans, så de mest ivrige måtte ha med seg mange tioringer i lomma for å få nok danser med jentene de hadde «sett ut» for kvelden.

Etter noen år ble det satt opp et gjerde nord for festplassen. Her ble det laget en port hvor billettsalget foregikk. Billettene hadde ei spalte

på langs, slik at den lett kunne festes på en synlig knapp for enkel kontroll.

Selv om det ble solgt mange billetter, går det ennå historier om hvor det var lettest å komme inn uten billett. Det var vel slik den gang som nå...

Stille under krigen

Da krigen kom i 1940, stilnet aktiviteten i «Lunden» naturlig nok av – ingen tioresdans eller nykøkt kaffe fra kafeen ved skigarden, ingen trekkspilltoner i de fine sommerkveldene. Det var krig i Norge, og dans og moro ble forbudt.

– Det hendte vi prøvde å spille og danse litt om sammarn i 1940, mæn vi måtte gi øss. Je spelte nåa gonger, men da vi vart true med inndraging ta spella, var det heilt slutt, forteller Amund Myhre.

Dansegulvet og alt brukt materia-

Det var folksomt på mange tilstelninger utover i 1950-åra. (Foto: Ove Grønnerud)

le ble revet ned og kjørt bort mot slutten av krigsåra – bare minnene om «Lunden» var igjen.

I dag, over 50 år etterpå, er festplassen godt synlig. Det er lett å se hvor dansegulvet var, og stubben av spellemannsgrana står igjen. Men det er naturen som har overtaket nå, der mang en odøling svingte seg i dans på lune sommerkvelder.

Ny start i 1946

I 1946, da fredsrusen fremdeles lå over landet, dukket det opp planer om en ny festplass. Litt lenger nord, like sørøst for Grønnerud, startet Sand AUL utpå våren byggingen av et nytt dansegulv. Det var Hans Svennebyhagen som primus motor, og han fikk forhandlet fram ei tomt av Ole Grønnerud.

Dansegulvet ble bygget på dugnad utover våren 1946. Blant de som var med i tillegg til Hans Svennebyhagen var hans brødre Reidar og Asbjørn, Helge Viken, Torbjørn og Håkon Brenna og Arvid Haugen. På slutten, da det begynte å bli dårlig tid fram til åpningsfesten, ble Amund Myhre, Ivar Plassen og Julius Ekornhol innleid for å gjøre ferdig dansegulvet. De fikk 50 kroner hver for jobben. Karene fikk det travelt, og rekkverket rundt gulvet var ikke ferdig før den første billetten var inn-

løst på lørdagskvelden. Hele mannskapet fikk ryddet og sopt flis unna i siste minutt. Julius Ekornhol brukte hele dagen på å høvle dansegulvet, som var laget av uhøvlede materialer. Fest ble det, lørdag den 22. juni 1946, og «Musikkameratene» kunne spille opp til dans. Dagen etter, St.Hans-kvelden, var det ny fest, og i Glåmdalen var det annonsert med salg både av øl, brus og wienerbrød.

Store AUF-stevner

Den 27. og 28. juli arrangerte Arbeidernes Ungdomsfylking sitt store Odalsstevne i Grønnerudslunden. Været satte nok sitt preg på arrangementet, med regn, hagl og torden, men det var også fint vær innimellom. Arbeiderungdommen hadde satt opp ca. 30 telt på området, og alt gikk greit gjennom hele helga. Åpningsstallene ble holdt av ordfører Ole Gulbrandsen og formannen i Mo AUL, Johan Ånerud. Det var musikk av «Musikkameratene» og underholdning ved Tormod Bekken, som leste fortellingen «Mannen fra gata» av Arne Paasche-Aasen og diktet «Odal». På idrettsplassen var det fotballkamp mellom Nord-Odal og Sør-Odal, og sørødlingene vant 3-0. På lørdagskvelden var det samlet omkring 800 mennesker, og selv om mange nok hadde «tatt innpå» mye i løpet av kvelden, gikk alt rolig for seg. Etter en dansefest senere på sommeren var det forøvrig bilkontoll, en sjelden foreteelse den gang, rett etter krigen.

I 1947 arrangerte friidrettsgruppa i Sand IF fest den 21. juni. Entreen var kr. 1,50. I årene videre fram mot 1950 var det regelmessige dansefes-

Grønnerudslunden

Inngangspenger
kr. 2.00

Nr. 959

sykkelparkering, kiosksalg og provisjonsbetaling etter bruttoomsetning etter hver fest. Planene gikk i orden, og tidlig på våren i 1951 kunne Borger Moen som formann i Sand AUL sette i gang utbyggingen. Dermed var Borger Moens drøm om en folkepark i ferd med å bli satt ut i livet.

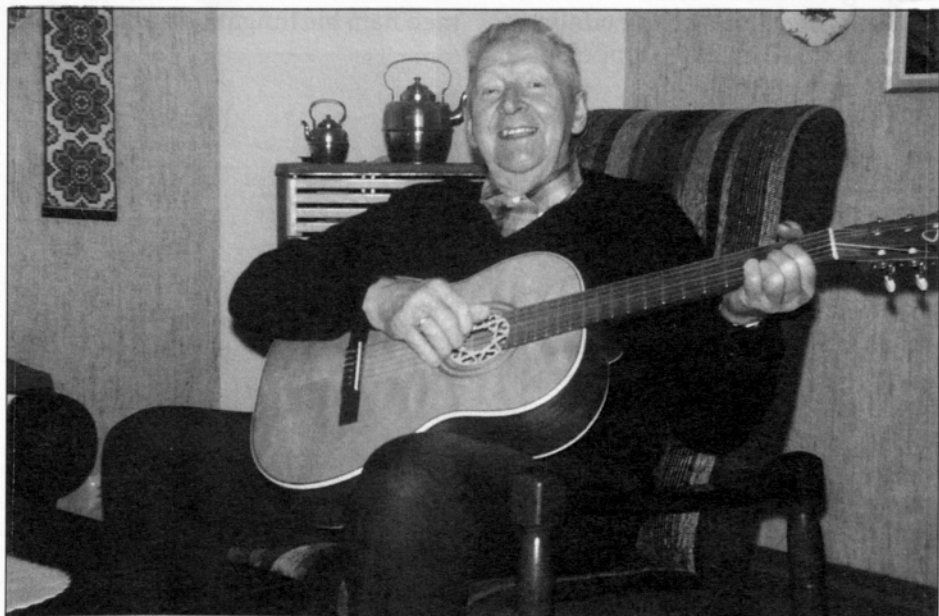
Det ble noen hektiske forsommer-uker; materialer, mannskap, penger og dugnader skulle ordnes. Første arbeidsdag var 28. mai, da skogen ble ryddet. Trematerialene kom fra forskjellige steder: noe som tørrgran hogget på Grønnerud skog og skåret på sagbruket der, Bjarne Sand ga et gammel sagbruk som ble revet ned, og mye materialer ble også hentet fra et uthus som ble revet på Thorvald Meyers Mindre (aldershjemmet).

Det første som ble bygget var dan-

segulv og scene, på tilsammen 210 m². Av dette tok scena 70 m². På vestsiden ble det bygget en kiosk på 24 m² og en kafe på 60 m², like inntil kiosken.

Stor dugnadsinnsats

Arbeidslistene viser at det tilsammen var 17 mann med på jobben, noen innleide, de fleste dugnads-mannskaper. De som var med var: Borger Moen, Ole Bunes, Eimar Fallet, Thorstein Ruud, Harald Steinerud, Arve Vik, Hans Vik, Per Vik, Erik Vik, Einar Sagen, Arthur Dagfinrud, Marius Nilsen Vik, Nils Nilsen Vik, Harald Vik, Nils Bergestad og Henry Vik. Disse er ført opp i timelistene, men det var trolig enda flere som hjalp til på dugnadene. Nils Nilsen Vik hadde med hest og kjørte mange

Borger Moen fikk sin drøm virkeliggjort i 1951, og gjennom mange år la han ned et enormt arbeid i «Lunden».

lass med stein fra området omkring for å fylle opp plassen foran scena.

– Det var alvorlig mie ærbe, sier Borger Moen om bygginga i 1951. Mot slutten var det flere som hadde både 10 og 13 timer i døgnet, framgår det av timelistene. De totale kostnadene ble i 1951 beregnet til 1200 kroner, som ble lånt av Ole Grønnerud. Kostnadsramma holdt det første året.

Den 9. juni 1951 skrev Glåmdalen følgende: «Sand AUL bygger dansebane med scene, reastaurant og skytebane. Om kvelden kommer det arbeiderungdom fra Sand til dugnad, og om dagen er det innleid fullt mannskap. Borger Moen uttaler seg slik: «Tell Sankt-Hans skær det væra klap-pet og klart, og da skær dø få sjå et ställe dø aldri har sett makan tell, gött!»

Og det holdt, for den 20. juni var 35 personer med på den siste dugnaden. St. Hans-helga kom, og odølinger og tilreisende fikk se og oppleve «detta ställe»!

Åpning i juni 1951

Fredag 21. juni 1951 ble Grønnerudslunden Folkepark åpnet. Om kvelden var det opptreden av Egilgutta og dans til musikk av Alfred Haagenrud. Lørdagskvelden var det åpningstaler ved formann i AULs distriktslag, Arne Dybendal, ordfører Gulbrandsen, formann i Nord-Odal AP, Guttorm Rogstad og av Borger Moen på vegne av Sand AUL. Det var sang av Sand Mannskor og opptreden av tryllekunstneren Jonny Dalen. Dansemusikken var ved «Soløringa» Det var 500 betalende lørdagskvelden.

Tranmæl holdt tale

Søndag 24. juni holdt redaktør i arbeiderbevegelsen, Martin Tranmæl, tale. Også denne kvelden var det dans; musikken var ved Musikkameratene. Inngangsbilletten pr. kveld var to kroner. Samtidig hadde Solør distriktslag av AUL leir med 100 telt i området, og her var ungdom fra hele Hedmark, Eidsvoll og Nes på Rome-rike.

Festsesongen i 1951 varte langt ut- over ettersommeren, og vi kan nevne noen av høydepunktene:

14. juli: stor fest med Sveriges trekkspill-prinsesse Astrid Sjøstrøm. 18. august: høstfest med «Botten Sot» og Ella Peaters, trippel norgesmester på trekkspill Harry Syversen spilte til dans, kåring av Odalsprinsessa. 13. september: Atomgutta og 2 Canastra, vektløfterkonkurranse, dans til trekkspilleren Hans Erichsen. 23. september: stor friluftskonsert med Frelsesarmeen. Den siste festen i 1951 var lørdag 7. oktober.

Faste medhjelpere

Noen av de faste medhjelperne i Grønnerudslunden de første åra: Gustav Plassen og Ole Amundsen var billettører, Arvid Haugen var ordensvern, Kari Bråthen (Tomter) og Magnhild Moen var i kafeen, mens Eimar Fallet hadde ansvaret for skytebanen. Skytebane fikk forøvrig overbygg i 1953.

Scena og sceneveggen er verdt noen ord. Bakveggen ble dekorert av Reidar Tangen. Hans bilde, malt på fire plater, viste ei tømmerlunne med skogsfolk og mjølking – et fint bilde laget av en lokal maler og kunstner.

Lommebøker og gebiss

Ikke alle kveldene i Grønnerudslunden var like fredelige. Mye krangling var det ikke, men det er klart – noe skjedde det av og til. Det var mange søndagsmorgener med oppsamling av lommebøker, skjorter og ikke minst gebiss. Noen hadde stått bak ei «lurvegran» utpå kvelden for å «hjelpemagan», eller det datt ut som følge av ei eller anna «tæve». Borger Moen forteller:

– En sindasskvæll ringte det en kjær frå Austvatn og lurte på om vi hadde fønni et gebiss i Lunden. Han hadde miste et om natta. Joda, vi har fønni gebisset, sier je. Da sier kær'n: Je lurer på om du kan sende det med mjølkebil i mårrå, så je får det att. Nei, svarar je, da må du komma hit og prøve døm, før vi har så mange slag og størrelser, og alle ligger i en skoask. Så vi har ti gøtt vare på døm. Je hørte aldri nåe meir frå'n.

I 1952 startet festsesongen 17. mai. Denne kvelden var det et billettsalg på 938 kroner, skytebana tok inn 501 kroner. Dansemusikerne skulle ha 100 kroner. Netto for hele helga (17. og 18. mai) var 494 kroner. Det var positive tall så tidlig på sesongen – Grønnerudslunden gikk jo med overskudd!

Kjempesuksess med Jularbo

Den aller største festen i Grønnerudslundens historie var nok torsdagskvelden den 14. august 1952. Annonсен i Glåmdalen var slik: «*Carl Jularbos kvartet. Trekkspiller Hans Erichsen. Stordal/Engerdal. Tenorsanger Carl Jularbo's bror Sigfrid Carlson. Det er campingplass og bilparkering. Inngang kr. 3,-. Arr.: Sand AUL.*»

En sensommerkveld med besøk av selveste Carl Jularbo – det måtte bli suksess. Da Carl Jularbo kom fram på scena i Grønnerudslunden den kvelden og tro til med «Livet i Finnskogene» som første låt, ville ikke jubelen stoppe. Det «kokte» med folk overalt, og stemningen var stor. Det regnet litt tidlig på kvelden, og «basfiolen» til Jularbos orkester ble våt. Men Ole Grønnerud visste råd; han tok med instrumentet inn på kjøkkenet og fikk tørket det.

«Et fugleberg»

Jularbo spilte på forskjellige trekkspill, blant annet Sveriges eldste fra 1885. «Alle» var i Lunden denne kvelden, og trolig har det aldri vært flere tilskuere noen gang, verken før eller senere. Det ble snakket om folkevandring fra hele Østlandet, og det var nok ikke så langt fra sannheten. Det sto biler langs veien helt til Vik i nord og nesten til Hanor i sør. Ole Grønnerud fikk store problemer med å holde unna trafikken på sykkelparkeringen og måtte ha hjelp fra nabolaget. Glåmdalen skrev: «Hele området i og rundt Grønnerudslunden i Nord-Odal torsdagskvelden så ut som et fugleberg». Borger Moen forteller:

– Inngangsbilletten var på tre kroner, mæn tile på kvæl førsto vi at det itte hølt med de 2500 billetta som vi hadde hente hos lænsmann. Vi måtte bruke både de vanlige billetta og de smålappa som satt att på blokka, mæn vi hadde itte nukk likevæl. Je skjønnte at detta måtte bli en stor kvæll da je såg det kom busser i frå hembigda mi, Åsnes.

Mellom 4000 og 5000 tilskuere

Det fortelles at sandsokninger som var på «fleitarærbe» i Fetsund syklet derfra og tilbake igjen om natta. Det kom også mange på sykkel helt fra Oslo om kvelden. Det er vanskelig å anslå det totalte publikumstallet, men et sted mellom 4000 og 5000 må det ha vært! I dag kan vi nok si med sikkerhet at det ikke er noe arrangement gjennom alle tider i Nord-Odal som har samlet så mye folk som nettopp denne «Jularbofesten» i 1952. Den blir aldri glemt. Carl Jularbo sa selv at han aldri hadde spilt i en så fin park, og han satte stor pris på den

gode kontakten han fikk med publikum. Han sa at han gjerne ville komme tilbake hvis han skulle spille i nærheten igjen. Han avsluttet med å betegne Grønnerudslunden som et «kjempested».

Forsettelse i neste utgave av «Jul i Nord-Odal»

Vi lar dette bli konklusjonen i dette kapittelet av Grønnerudslundens historie. I neste nummer av «Jul i Nord-Odal» fortsetter vi med høydepunkter fra 1952 og utover, med blant annet følgende: Striptease-show, Alf Velten, boksekamper, «Botten Sot»,

Rolf Just Nielsen, kino og mye annet i «Lunden». Der-
som noen har bilder, opplysninger eller annet interessant stoff fra «Lunden», er det bare å ta kontakt med Bengt Ringvold og Ragnar Grinden. □

*Kilder:
Amund Myhre, Borger Moen,
Ove Grønnerud og Glåmdalen*

Artikkelforfatterne med gamle plakater i «Lunden».

Førjulstid på Engen

Hans, slakter'n vår, har akkurat «travet» bakken ned til oss denne kalde november-morgenen. Han strammer rett bort til fjøset, der far tar ham vel i mot. Straks de møtes, er de på bølgelengde, disse gamle skogskamera-tene.

Det er de to «julegrisene» våre som skal slaktes. Slakterkrakken er på plass, og ut av størhusdøra står dampen fra det kokheite skollevatnet. Far hadde vært styggtidig oppe og fyrt opp under den svære jerngryta. For slakter'n kunne ikke kaste bort tiden med å vente på at skollevatnet skulle bli varmt nok. Han hadde flere som ventet ham samme dagen, for slakting av julegrisen sin. Så dagene var svært travle for en slakter på denne tiden av året.

Passop, den oppvakte buhunden vår, som var sluppet ut etter å ha stått knurrende foran utgangsdøra, løp bister rundt slakter'n. Den bjef-fet og flekket tenner, som om han desperat prøvde å hindre han Hans i gå inn i fjøset.

Bak «vesleromsglaset» står vi aller minste og glaner på far og slakter'n, som er i ferd med å gjøre seg klare til å hente den første grisen. Det er med vemod i blikket vi står der, med tanke på grisene som vi hadde vært med om å pleie så ekstra godt de siste dagene.

Og i det slakter'n forsvinner inn i fjøset med «trynbandet», går mor ut med ei rein mjølkebøtte og en visp.

Da skjønner vi unga at nå var det tid for å gå i dekning, og vi renner ut i «stugguæ». Der dytter vi fingrene i øra for å slippe å høre de fæle hylene fra grisen og våger ikke titte ut igjen før vi er helt sikre på at grisen ligger på slakterkrakken.

Men da den var kommet på krakken, vendte situasjonen seg totalt på en måte, og vi våget oss helt bort til slakterkrakken og var med på hele slaktinga. Da var liksom alt det vonde over, og tankene streifet mer og mer over på all den gode maten som dette ville medføre.

Det heite vatnet blir tømt på grisen med en gammel kaffekjele. Den blide slakter'n holder et meget høyt tempo hele tiden. Trallende feier han busta av grisen med en firkantet, tynn stålplatebit. Og fordi han også brukte å tralle litt i det grisen «datt», ble slakter'n også humoristisk kalt «Lalalapoff».

Mens vi unga står og følger nøye med på alt som slakter'n gjør, fanger øynene våre stadig inn den ene hånda hans, for der manglet en finger. Hvordan hadde han mistet den, tro?

Da all busta er vekk og grisen skyllet rein og fin, tar Hans fram et par solide jernkroker og hekter dem i to av grisebeina og vender grisen på ryggen. Far griper fatt i krokene og holder grisen på plass i denne stillingen, mens Hans tar et par raske tak med brynet på knivene sine. Så setter han i gang med å åpne magen på grisen for å fjerne innmat, tarmer og magesekk. Det grøsser litt i oss mens

dette pågår. Men han Hans bare «tral-ler ut» alt som finnes der inne.

Plutselig trekker han ut ei stor blære, tømmer den og skyller den med litt vatn. Så blåser han den opp og knytter igjen den vesle åpningen med en hyssingstump. Så kaster han blæra bort til oss, som rygger raskt bakover, og sier blidt: «Se her, her skær di få dökk fotbåll! Nå kan di bære spærke!»

Og det gjorde vi også senere, men som målmann orket vi ikke ta i mot «ballen» med noe annet enn bare beina. Så det endte med flere mål enn vanlig da svineblæra kom susende mot mål i hodehøyde.

Snart lå det ene fine kjøttstykket etter det andre på slakterkrakken. Og vi unga deltok ivrig med å frakte alt slaktet inn på bua. Magesekken slepte far ut på jordet. Der ble det raskt et svare leven fra alle kråkene og skjærene som kappedes med hverandre om de beste bitene.

Da begge grisene var slaktet, fikk slakter'n mat på kjøkkenet, og oppgjør for arbeidet. Passop ville slettes ikke inn så lenge Hans var inne. Han ble aldri fortrolig med slakter'n, forståelig nok.

Det fulgte alltid mye arbeide med slaktet. Tarmer skulle tømmes, skylles og skrapes tynne og klare. Kjøtt og spekk klargjøres for kverning for senere å bli medisterkakaker og pølser. Fleks, ribbe og lår kuttes opp i passe porsjoner og saltes ned. Det som ikke ble saltet ned ble hermetisert, hovedsaklig medisterkakene.

Åh, så godt det luktet i huset, da de nyspedde medisterkakene lå og surret i den store stekepanna på ov-

nen. Med bare poteter til, ble dette til verdens beste middag, den dagen.

Når tiden var inne for lefsebaking, måtte vedkassa være full med knusk-tørr finved. Det nyttet ikke å fyre med grov ved, for da måtte ovnen være temmelig heit. Lefsene ble stekt oppå kjøkkenovnen. Noen ganger kunne vi se tydelige merker etter ovnsringene utenpå de ferdigstekte lefsene.

Som under den tidligere storren-gjøringen og slaktingen, var også et par av de eldste søstrene til stede og hjalp til med lefsesteking. Men også vi unga tok del i mange av juleforberedelsene på en eller annen måte. Så mor fikk god hjelp i mange ting – det skulle jo bare mangle.

Det store kjøkkenbordet var blitt dratt midt utpå gulvet. «Knirk, knirk, knirk» sa det hele tiden mens lefsene ble kjevlet ut på det «snakkesalige» gamle bordet. Dette bordet, som var så slitt og ruglet oppå, at det sjelden rant noe ned på gulvet når en var så uheldig å velte en mjølkekopp på det. Da la mjølka seg bare oppi alle gropene, så en trengte ikke akkurat ile etter ei oppvaskfille.

Dette ærverdige bordet var virkelig vårt alles midtpunkt i hjemmet. Da vi unga holdt på med bordleken «Pippipærion», falt øynene til den som satt under bordet ofte på alle krusedullene og skriveriene som sto skrevet av ei ustø barnehånd, og som en kan lese den dag i dag: «I dag steiker æ'mor læfse». «I går stelte n'far støv-la mine».

Det var en riktig fin stemning på kjøkkenet under steking. Fra finveden i den svære bakerovnen spraket det så trivelig, og fra den ene

nystekta lefsa etter den andre duftet det så herlig. Den måtte vi smake på. Du, så godt det smakte av den varme lefsa med litt sirup på. Men aller best smakte den på juledagsmorgen samme med mors hjemmelagede sylte eller rull.

Så var det julebaksten, med alle de sju kakeslagene: goro, sandkaker, fat-tigmann, smultring og så videre. Goroen fikk vi unga være til hjelp med. Da satt vi rundt kaffebordet med hver vår bordkniv i hånda og tok ivrig i mot de tre sammenhengende goro-

stykkene som kom direkte fra det glo-heite gorojernet. Vi delte dem forsiktig fra hverandre og pyntet kantene med kniven. De mange smulene som ble, havnet frydefullt i gapet på oss blide «kakemonser».

Etter hvert la vi så de renskårne, skjøre goroene varsomt oppå hverandre ned i en stor firkantet «kjeks-boks» av blikk. Den fulle boksen havnet senere på bua, sammen med alle de andre kakeboksene til mor.

Ellers, da det nærmet seg jul, satt mor ofte til langt på natt og sydde

*Slakter Hans Bjerke
i arbeid.*

eller strikket i all hemmelighet på noe som skulle bli til julegaver til oss eller andre. Også på dagtid kunne hun sette seg til å strikke på disse «hemmelighetene» sine for å bli ferdig med det til jul.

Noe helt annet, som også hørte til førjulstiden, var å få taterbesøk. Alltid kom de etter slaktingen. Dette slo aldri feil. Da var de, samtidig som de tilbød sine varer, ute etter å få seg en fleskebit til jul.

Den faste gjesten, hvert bidige år, var ho «Lina». Med seg hadde hun alltid en liten, pukkelrygget dame som visstnok var hennes datter. Det var ofte mørkt og kaldt ute, da denne frodige og fargerike gamle damen banket på hos oss og strammet blid og staselig rett bort i den varme ovnskroken på kjøkkenet – men først etter å ha bedt så pent om å få komme inn og varme seg litt.

Med krokpipa i munnvika satt hun lenge og koste seg ved ovnen og snakket med mor om løst og fast. Den pukkelryggede satt ved siden av hennes, så sørmodig i blikket, og sa ikke et eneste ord.

Mor ga dem mat og kaffe, og hun var blid og hyggelig mot dem. Lina takket og bukket så hjertelig for hver påtår av kaffe, mens den «stumme» nikket samtykkende. De likte seg så godt hos oss, fortalte Lina, for her ble de ikke «jaget på dør» med det samme, slik som de ofte kunne oppleve andre steder.

Lina spurte også om hvordan det sto til med hver og en av oss, både unge og eldre. Hun viste stor omtanke for oss alle, og husket så godt om ditt og datt fra tidligere besøk opp

gjennom årene. Og etter ei stund kom det velkjente spørsmålet om vi hadde en aldri så liten fleskebit å forære dem til jul, mot bytte av noe de hadde for salg i unikaene sine – det være seg et tørkle, noen blonder eller en liten duk.

Og som vanlig endte besøket med at ho mor dro ut på bua og kom innatt med både et ribbestykke og en fleskebit, inntullet i et stykke gråpapir. Hun rakte det fram og ønsket dem en riktig god jul, og hun ville langt fra ha noe i bytte.

Det var ikke måte på hvor takknemlig Lina var. Og med hennes varme ønsker til oss alle, om Guds rike velsignelse tilbake, vandret de ut i kulda og vintermørket igjen, etter at juleflesket var trygt plassert i garnsekken som den pukkelryggede bar på.

Og etter dette besøket, og vi guttas tradisjonelle julekortsalg var over, da lakket det virkelig mot jul. ◻

Hugo Engen kommer til jul i år ut med boka «16 søsken». Der forteller han hvordan barneårene artet seg for en som hadde så mange søsken. Utgiver er Lokalhistorisk Forlag, Espå.

Postadresse: Santa Barbara, USA

Etter å ha båret på en drøm i mange år om å kunne kombinere utdanning og nye, spennende kulturelle opplevelser, bestemte jeg meg for å søke studieplass på Brooks Institute of Photography i Santa Barbara, California. Å studere fotografi syntes å være det rette for meg – det var riktignok utradisjonelt, men jeg ønsket å utdanne meg i noe jeg var virkelig interessert i. Man skal tross alt fortsette i den valgte retningen i 40-45 år til! Å få betalt for å gjøre det man liker og lever for, er absolutt et privilegium. Det var slettes ikke snakk om å «rømme» fra bygda. Jeg er, og har alltid vært glad i Nord-Odal'n. Samtidig følte jeg at det var mye mer å oppleve der ute i verden – mer å lære.

Ung og full av eventyrlyst landet jeg på Los Angeles Airport med to store koffert; kjente ikke en sjel på den siden av kontinentet og ante ikke hvor jeg skulle bo. Alt jeg visste, var at dette skulle være det nye «hjemmet» mitt de neste tre årene. I ettetid kan jeg forstå at enkelte syntes at jeg var litt vel dumdristig. Uansett, alt gikk bra. Jeg var også helt overbevist fra starten om at jeg skulle klare dette,

uansett hva andre tenkte. Først og fremst var det mer en personlig utfordring å måtte stå fullstendig på egne bein; stå til ansvar for alt man foretok seg. Til tider var det både vanskelig og frustrerende å ikke ha «ho mor» i nærheten hver gang det gjaldt viktige bestemmelser i fremmede situasjoner. Hver gang jeg klarte å ordne opp i noe på egenhånd, følte jeg det som en liten seier. Tross alt dreide det seg om å forholde seg til et fremmed språk i en fremmed kultur. Og jeg hadde bare meg selv å stole på.

Santa Barbara viste seg å være et ypperlig valg. Den «lille», koselige byen (80.000 innbyggere) ligger på vestkysten av USA, ca. 1½ times kjøring nord for Los Angeles. Det er ingen hemmelighet at jeg trives her borte. Noe av det beste er klimaet. Det er stort sett sommer hele året, men unntak av en del regn i desember, januar og februar. En vinterdag her er som en dårlig sommerdag i Norge!

Santa Barbara er en nydelig by. Myndighetene har gjort en fantastisk jobb med å bevare den spanske kulturen ved å ha svært strenge bygningsforskrifter. Byen domineres av spansk arkitektur, og for å bevare småbypreget kan ingen bygninger være høyere enn palmetrærne!

Været innbyr til mange utendørs aktiviteter. Strendende er verdt et ka-

Av Heidi Bergseteren

Heidi trives godt i California, med Stillehavet som nærmeste nabo.

pittel for seg selv. Blir en lei strandliv, kan en går turer i fjellene eller rett og slett ta en tur i byen. En av mine favorittbeskjeftigelser er å møte venner for lunsj eller kaffe og bare ta det helt med ro. Det vrirler av koselige fortausrestauranter hvor man kan slå seg ned og la verden stoppe opp for et øyeblikk mens man betrakter andre mennesker som går forbi.

Sikkerheten betyr også mye. Sammenliknet med andre amerikanske byer, er Santa Barbara et trygt sted å bo. Selv om det selvfølgelig er områder i byen hvor man bør unngå å være alene etter mørkets frembrudd, føler man seg avslappet og trygg de fleste steder.

Når man først har fått smaken på å reise, er det vanskelig å stoppe. Å få oppleve fremmede kulturer på nært

hold, er mer lærerikt enn mange års skolegang. Jeg føler meg utrolig rik fordi jeg fikk muligheten til å oppleve så mye i en så ung alder. Mye som jeg tok for gitt da jeg bodde i Norge, føler jeg mye mer takknemlighet for. For eksempel er offentlig legehjelp meget dårlig utviklet her borte. Man er nødt til å kjøpe forsikring for så og si alt man foretar seg. Blir en utsatt for en ulykke i trafikken eller andre liknende hendelser som krever legebehandling, er man virkelig ute å kjøre dersom man mangler forsikring.

Samtidig er det elementer i det amerikanske samfunnet som jeg setter stor pris på. Amerikanerne er generelt sett veldig høflige og imøtekommende. Uansett hvor du er, enten på en restaurant, på gata eller i en dagligvareforretning; folk snakker til deg som

om du skulle være naboen deres! Det tok ganske lang tid å bli vant med denne vennligheten som du finner over alt. Noen vil kanskje hevde at det er et meget overfladisk samfunn når alle er så vennlige. Det er jeg enig i. Samtidig trives jeg med det. Man vet at det ikke stikker så dypt, men hva gjør vel det så lenge man

blir i godt humør av det! Det er godt å kunne smile til andre fremmede mennesker og få et smil tilbake uten å bli betraktet som rar!

Jeg har ikke angret et sekund på beslutningen om å dra til Santa Barbara for å ta utdannelsen min. Tiden på Brooks Institute of Photography har lært meg utrolig mye. Skolen er

Rachel Kristina og Heidi ved Heidis eksamensutstilling.

meget anerkjent innenfor dets område og tilbyr et godt program for de som ønsker å satse på en karriere som profesjonell fotograf. Presset på studentene er stort, og til tider har det vært så tøft at jeg trodde jeg aldri skulle klare å fullføre. Med nye klasser, fag og pensum hver åttende uke, sier det seg selv at nivået blir høyt. De siste to-tre ukene av hver «session» er et strev uten like. Alle løper rundt som gale for å få unnagjort alle oppgavene i tide. Heldigvis dreier det seg stort sett om praktiske tester og eksamener, slik at det blir lite teoretisk arbeide. Skolen blir ditt andre hjem. Etter å ha jobbet 10-15 timer i ett strekk med sterke kjemikalier nede i mørkerommet, kan en lett bli døgnvill og oppleve visse hallusinasjoner...

Planen var å komme hjem til Norge etter fullført utdanning. Slik gikk det altså ikke. Ikke lenge etter at jeg kom til Santa Barbara møtte jeg Paul,

og forelskelsen ble alvorlig. I 1995 fikk vi ei herlig lita jente, Rachel Kristina, og vi nyter familielivet. Vi har ingen planer om å bosette oss i Norge i løpet av de første årene, men jeg håper å kunne dra hjem i hvert fall én gang i året for å suge til meg litt «odalsk» næring. Jeg har av flere grunner valgt å feire jula her borte i år, men jeg gruer meg. Det finnes ikke noe bedre enn norsk jul med snø, kuldegrader og hele pakka. Å feire høytiden under palmetrær og med 20° C i skygen er nå ikke helt det samme...

Jeg vet at jeg kommer til å savne venner og familie og norske tradisjoner, men med litt hjelp fra de norske vennene jeg har her borte, skal det nok bli ribbe og pølse på oss alle. Og kanskje jeg kan få ho mor til å sende over «Grevinnen og hovmesteren» på video...

God jul alle sammen!

Slik var det

*Gråbrun av elde med nevertekt tak,
et grønnskimlet vindu med lysning så svak.
Et jordgulv med søppel og halmstubber på,
slik var den koia vi var i som små.*

*Ved veggen var brisker som tjente som seng,
en fel'ovn på gulvet som fyrtes på spreng.
På bordet stod kopper med kaffegrut i,
de stor der til kaffe ble kokt att på ny.*

*På brisken og halmen lå tynnslitte klær,
til vern i mot kulden og veggtrekken her
– en kløvning til pute med gånsekk til var,
det er den «luksus» som skogskaren har.*

*På veggen hang klesplagg og sæla'n til tørk,
de ofte ble hengt der, harde som «børk»,
for mannen og hesten de gjorde sin plikt,
så slitet og svetten den delte de likt.*

*Om dagen i skogen, i snøfokk og blest,
han Ola hogg tømmer, han Per kjørte hest.
I kulde som beit, så børkbita spratt,
hogg de og kjørte til kveldsmørket datt.*

*Mens frostdampen rett ut fra gamekjeften står,
og skumdotter ligger langs svangen og lår,
i en barstall bak veggen ble hesten satt inn,
med en fell over ryggen av snaugnøgi skinn.*

Otilie Moe

Storfamilien ved Lognsjøen

Lognsjøen: den stille sjøen på Trautskogen. Det er høge berg på flere kanter, derfor blir det stille. Mange fuglearter hekker og lever her fast – stokkand, kvinand, strandsnipe, hegref. Ved Lognsjøen er det ro og fred.

På Sjøenden levde en stor familie; far, mor og 14 barn. To av dem døde som små, begge vel to år gamle. Av de 12 gjenlevende har seks bygd hytte i bakkehellinga ovafor bruket. Hyttene ligger pent og idyllisk til mellom skog og berg.

Jul i Nord-Odal var så heldig og fikk en hyggelig prat med to av den store søskenflokk en varm og solrik dag først i september. Det var hos Hedvig på «Knøtthaugen», og Erling fra «Sjøglimt» kom på besøk. Begge to husket godt tilbake til oppveksten. De fortalte fra gamle dager og ga oss en tur inn i et liv og et kulturlandskap svært få i dag har opplevd. Dette er en rikdom som skrives ned og bevares for ettertida – den må ikke glemmes, slik vi har lett for å gjøre i vår travle kjøp- og kast-tid.

Erling forteller om løst og fast. Faren, Peder, ble født 8. september 1878. Far hans igjen var Hans Monsen fra Gruben. I sin ungdom kjøpte han stedet her på Sjøenden og tok navnet

Sjøen. Det var slik før – en tok navnet til plassen der en slo seg ned. Da Hans kom hit, var det et gammelt, dårlig hus med én etasje. Han bygde på en etasje til, og huset ble bra.

– Far arbeidet hele livet sitt i skogen og på bruket her. Det var lite jord, men hver vår ryddet han og dyrket opp et nytt stykke. Slik fortsatte han i mange år, forteller Erling.

Peder jobbet for Torstein Trøften. Han var heldig, for skogen hans lå ikke langt fra Sjøenden, så han hadde kort vei til arbeidet.

– Far hadde alltid hest, og den ble brukt både i skogen og på garden. Etter som vi voks til, var også alle vi guttene med og hjalp til. Som betaling fikk vi kanskje ei krone til helga når vi skulle bort. Til jul fikk vi 15-20 kroner hver. Her «heme» var det to sykler; en herresyssel og en damesyssel. Alle fem guttene delte på å bruke herresykkelen, og de sju jentene delte på damesykkelen. Vi lærte oss å dele – det var ikke «je», men «vi», sier Erling.

– Det meste som måtte gjøres, gjorde far med de to hendene sine. Det var livberginga, det. Han var skomaker, og hadde nok å drive med. Og da skoene ble for små til de eldste, tok de yngre over. Slik var det også med klær. Far hadde også smie. Der gjorde han alt mulig, og alle kom til ham da noe skulle repareres; kroker til grinder, bor og spett, alt dette måtte

Anne-Marie og Peder Sjøen.

smis og herdes. Han tekte også tak. Når nye tak skulle legges, kom det mange for å hjelpe til. Alle folk i gren- da hjalp hverandre med treskinga om høsten. Med hesten kjørte far juleve- den til folka i Svarverud, Bekken og Stensby. Vi skar åkeren med ljå, batt kornband og hesjet kornet på staur. Til slutt skulle kornet renses. Da bruk- te far hele låvegulvet og kastet kor- net utover. De gode kornet kom lengst bort på gulvet, og det lette og dårlig lå igjen. Sammen med karene på Nordre og Søndre Lien kjøpte han en rensemaskin. Ellers ble all jord brutt med hakke og spett, og steinene ble veltet over på sleder og kjørt i store hauger.

Hver vår var det tømmerfløting. Den startet fra Rundsjøen og fortsat- te i åa nedover helt til Råsen, der et

annet lag tok over arbeidet.

Peder Sjøen var med på mye. Han satt i herredsstyret, jordstyret, skole- styret, dyrevernet og forsorgen. Hed- vig og Erling husker godt at folk kom til Sjøenden med matlapper. Alle møter var på mandager, slik at det ikke skulle bli for mye skoft fra job- ben. Ingen hadde reisegodtgjørelse for kommunale verv, Peder gikk, spar- ket eller syklet til og fra møtene. Et- ter krigen ble det lettere, for da kom det flere biler.

Hedvig forteller om mor Anne-Ma- rie. Hun var født 15. september 1885. Hun kom fra Bruvoll og het Hart- mann som pike, et dansk navn.

– Læreren på Holt fikk mor inn på amtskolen. Hun var så skoleflink og var den første eleven på amtskolen som fikk toppkarakterer i alle fag. Mor

og far møttes på en merkelig måte. Hele bygda var i skogen for å lete etter en person som hadde rømt hjemmefra. Det var da de møttes første gangen, og 17. mai 1906 giftet de seg. Mor fikk et krevende og aktivt liv her på Sjøenden. Foreldrene til far bodde sammen med oss. Farfar var sengeliggende i åtte år, og han døde 93 år gammel. Mor var ei utadventd og sosial dame. I 22 år var hun leder for Trautskogen sanitetsforening, og i mange år var hun med i menighetsrådet – kokte kaffe, stekte kaker og ordnet i stand til gudstjenester. Skolen ble brukt til gudstjenester fram til vi fikk kapellet i 1931, sier Hedvig.

Edvard Furu var lærer for Hedvig i alle år. Han var alene om de tre klassene, og derfor gikk ungene på skolen bare to dager i uka.

– Mor var med der noen trengte hjelp. Hun var ute om natta og hjalp til med fødsler, eller når noen trengte hjelp til å «legge bort» de som døde. Hele grenda var sammen om alt, både sorg og glede. Vi barna lærte å arbeide. Vi hadde mye bær og grønnsaker, og i fjøset hadde vi sauer, griser, høner og kuer. Alle jentene lærte å strikke og spinne. Mor sendte ull til fabrikk og fikk stoffer tilbake. Hun var flink til å sy, hun gikk på syskole som ung. Hun sydde mest om natta, for da var det fred og ro. Vi hadde bare parafinlamper, og lyset var ofte så dårlig at vi jentene måtte sitte oppå kjøkkenbordet for å se godt nok. Det var en sport å kappstrikke og se hvem som ble først ferdig med sokken, sier Hedvig.

– Under krigen måtte mor bruke både fantasi og krefter på å få nok

mat til så mange mennesker. Jeg husker hun stekte massevis med potetlompe. I alle helger og høytider var hele flokken samlet til bords. Julia var fin, med juletre, kornband, baking, slakting, vask og alle skulle få sydd noe nytt. Ofte var det bare én ting, men det lå alltid noe til hver av oss under juletreet. Julekvelden spiste vi alltid på kjøkkenet, for juletreet var ferdig pyntet, og under det lå alle gavene.

– Mor var 48 år gammel da den yngste av oss ble født. Det var en gutt, og han fikk navnet Ragnar. Men da var døden nær for både mor og veslegutten. Mor lå syk lenge etter fødselen, men det gikk bra, og både mor og barn fikk mange gode år.

Anne-Marie var glad i dyr.

Kapellet på skogen var en stor sak for Anne-Marie. Hun var aktivt med og samarbeidet mye med Mathea Trøften. Mathea fikk folk med på dugnad, noen jobbet, andre ga tømmer. Hedvig var med og sydde gardiner til alle vinduene i kapellet.

Hedvig og Erling lar gjerne tankene gå framover i tida. Hva vil skje med et lite samfunn som Trautskogen? En ny tid er her; ting blir bestemt, ting skjer, men ingen blir spurt. Turister liker seg, men hva mener den ekte «skogingen»? Mønstrer er det samme over hele bygde-Norge. Det som før var en selvfølge, trygt, praktisk og naturlig – som skole, post, bussrute og butikk – alt dette betyr ikke så mye mer. Dette sveiset folk

sammen. De delte arbeid og fritid, glede og sorg. Det kanskje største var at de alle var noe for hverandre; de hjalp til der det var nødvendig. Det å være et lite medmenneske ga gleder. Skogen var nærmeste nabo, men bakom skigarden visste du at det var noen som kom ruslende langs stien og banket på.

I dag er det et barnebarn av Anne-Marie og Peder som driver Sjøenden. Huset er blitt modernisert, og uthuset er nytt og fullt av sauer. Hver sommer i 30 år har Sjøen-familien hatt slektssamling her. Alle etterkommerne av Anne-Marie og Peder møtes, og med svigerbarn, barnebarn og oldebarn kan det være 60-70 personer samlet på tunet. Da er det leker og kon-

Vann måtte hentes i brønnen.

kurranser, grilling, kaffe, vafler og kringle som hyttefolkene spanderer.

– Det er et godt samhold mellom oss søsknene, sier Hedvig og Erling. Alle har en stor forkjærlighet til hjemmet sitt. Erling, som er den sjette i søskenrekken, spøker med at han er eldst av den siste halvparten. Han har bodd i Oslo i 46 år, men når bjør-

ka grønnes må han «hemmatt» til Lognsjøen.

Noen linjer fra Odalssangen passer godt her:

*Og hvor i verden rundt de for
så sval en skog, så grønn en jord,
en sjø så blank, en luft så blå,
nei ingensteds de så.*

Storfamilien ved Lognsjøen fotografert av Bjarne Westheim Foran f.v.: Ruth, Anne Marie, Ragnar, Peder og Synnøve. I midten f.v. Agnes, Hedvig, Ella, Signe og Gunhild. Bak f.v.: Anders, Thor, Erling og Hans.

Erika Håkenrud, en ekte «Odals-kjendis»

Nordmenn er glade i tradisjoner og julefeiring, og da hører selvfølgelig goro, fattigmann og smultringer med. Vi odølinger er kanskje litt sære – det blir liksom ikke nok med sju slag her i bygda. Skal det bli jul for oss, må det lefser og snipper til. Og får vi ikke det, kan det jammen være med tebrødene også.

At Erika Håkenrud er en ettertraktet baker, er det ingen tvil om, og snippene og lefsene hennes har reddet jula for mange. I adventstida har hun ofte måttet snu litt på døgnen for å få tida til å strekke til. Om natta kan hun nemlig steke lefser på tre takker samtidig, uten at strømmen går!

Baking er ikke den eneste hobbyen hennes Erika, for denne 89-åringen har flere jern i ilden enn de fleste. Hun har venner fra fjern og nær, og hun er derfor en flittig brevscriber.

– Synet mitt er dårlig nå, men jeg bruker forstørrelsesglass når jeg skriver og leser, og da går det så greit, så, sier hun.

Erika er alltid hyggelig og blid, så hun har lett for å komme i kontakt med folk. Brevvenner har hun også fått gjennom sine interesser. Det er nemlig ikke bare baking hun er flink

til; hun har grønne fingre også! Apfelsintreet hennes vekker forståelig nok oppsikt – det er ikke mange av dem på eldresenteret der hun bor. For noen år siden ble hun intervjuet på NRR radio om dette treet sitt, og på grunn av det fikk hun også ei venninne for livet.

– Ei dame som hørte radioprogrammet skrev til meg for å få en avlegger. Vi brevveksler fortsatt og bytter avleggere fra forskjellige planter, forteller hun.

Hvis ikke Erika hadde vært «odalskjendis», er det ikke sikkert de hadde kommet i kontakt med hverandre i det hele tatt. Det første brevet var kun adressert til «Erika Håkenrud, 84 år, Nord-Odal».

Da Erika ble født i 1907, var verden ganske annerledes enn den vi kjenner i dag. Livet har ikke alltid vært en dans på roser, og det var ingen selvfølge at det var nok mat i huset gjennom 30-åra og krigstida. Hun mistet også mannen sin, Ottar, i 1971.

– Ungdommen i dag kan for gitt det som vi måtte bekymre oss over den gangen. Vi var mange både om plassen og føden, sier hun.

Men der det er hjerterom, er det husrom, sier det. Da Erikas søster døde i 1939, tok hun til seg de tre «tanteungene» sine.

Da det ble bedre tider igjen, fikk Erika ei reise til USA av nevøen sin,

og slik fikk hun sin første utenlandsreise. Mange av slektningene hennes hadde utvandret til Amerika, og det ble et hjertelig gjensyn. Reiselysten ble også vekket, og hun dro «over there» ved en senere anledning også. Da hadde hun rukket å bli oldemor, og det er vel ikke mange i den kategorien som har dratt til andre verdensdeler mutters alene!

Man kan spørre seg hva Erika had-

de vært hvis hun var ung i dag. Statsminister, kanskje? I hennes ungdom var det ikke så vanlig å ta utdanning, men Husmorskolen i Oslo var et alternativ som Erika benyttet seg av. Hvis det var der hun lærte å bake lefser, så var det helt klart verdt det! Odals-kjendisen har et klarere hode enn de fleste, og hun er ung til sinns. Hun har nok reddet julestemningen for mange i år også! □

Erika Håkenrud (t.h.) sammen med Anna Morken, født 1904 i USA og har bodd der hele tiden. Hun snakker likevel flytende odøling og skriver på norsk. Bildet er tatt på Erikas 80-årsdag.

Elgjakta i Nord-Odal gjennom tidene

Elgjakta har lange tradisjoner i Nord-Odal, og begrepet før og etter elgjakta bør være kjent for de fleste. Dette blir et forsøk på å gi et enkelt sammendrag av ting som har vært viktige for elgjakta de siste 40 til 50 årene.

Helt fra tidlige tider har det nok eksistert regler for jakt og fangst. De eldste skrevne lovregler er fra mellom 1100 og 1200 i Gulatingsloven og Frostatingsloven. Disse lovene inneholdt ingen regler om fredning.

Ved forordning av 2. mars 1730 ble det fastsatt en bestemt årlig fredningstid for elg, samtidig fikk grunneieren enerett til jakt på elg. Denne ble imidlertid opphevet 5. februar 1744. Ved lov av 4. august 1845 fikk de fleste viltarter årlige fredningstider, og ved lov av 22. juni 1863 fikk grunneieren retten til all jakt i hjemmemarken. Ved innføringen av jaktloven av 20. mai 1899 ble grunneierens enerett til jakt og fangst knesatt.

Senere kom loven om viltstell, jakt og fangst av 14. desember 1951, og viltloven av 29. mai 1981 med senere endringer. Ville dyr i naturlig fri tilstand er det ingen som eier, men det er fortsatt grunneieren som har retten til jakt og fangst innenfor fastlagte jakttider og forskrifter.

Jakttider og jaktutøvelse

På grunn av liten elgbestand i første del av dette århundret, ble det felt få dyr. Fra 1920 og fram til 1924-25 var den fredet i nesten hele landet. Under 1. og 2. verdenskrig ble det heller ikke felt noen dyr i den offisielle jakta, men en del dyr ble nok felt «ulovlig» på grunn av matmangel.

I 1932 ble det gjort endringer i lovverket slik at det ble tillatt å felle én elg pr. matrikelnummer (skogteig med eget bruksnummer), og jakta var ikke begrenset til denne teigen, men foregikk litt over alt, også over kommunegrenser. Jakta pågikk i fem dager, fra 26. til 30. september.

Dette førte til mange spesielle situasjoner under jakta; blant annet kunne det sitte postkarer fra flere forskjellige jaktlag i samme postlinje. Ble det skutt elg, var det spennende å se hvilken hundefører som kom på sporet, for da tilfalt elgen det jaktlaget.

I den forbindelse hendte det nok i blant at en rask og lokalkjent hundefører hørte hvor det smalt og tok en snarvei inn på sporet og kom først til elgfallet. Da var det duket for en skikkelig krammel når den som egentlig sporet elgen kom fram til elgfallet.

Det var så lite elg i 30-åra at de som fant ett noenlunde ferskt spor kunne spore på dette i mange dager og over store avstander. Et lag hadde sporet i mange dager, men ikke fått

kontakt med dyret og var kommet over på Grue-sida, da de fikk se at det var kommet andre jegere inn på sporet og fulgt dette. De fortsatte en stund til og fikk så kjenne at det luktet røyk. De antok at de andre jegerne hadde tatt en matpause. De gikk da en stor omvei og kom igjen først på sporet og fortsatte jakta. Resultatet sier historien ingenting om.

Ny viltlov – viltnemnda

«Matrikkeljakta» varte t.o.m. 1951. Da kom det ny viltlov, og det ble valgt viltnemnder i de fleste kommuner. 16. juni 1952 ble det første viltnemndmøtet avholdt i Nord-Odal. Det ble åpnet av ordfører Hans Gulbrandsen, og nemnda hadde følgende sammensetning:

Formann:	Knut Haagenrud
Varaformann:	Knut Engen
Medlemmer:	Ole Bjørnstad jr. Birger Møller Alf Granli

Som sak 1 behandlet de rundskriv nr. 1/52 fra Viltstyret angående elgjakt. Det ble enighet om å frede elgku i to år, jakttidens lengde ble seks dager med start 1. oktober, og man måtte ha 8000 da. pr. fellingstillatelse.

22 jaktlag med totalt 273 jegere fikk tildelt totalt 43 felleingstillatelser, og det ble felt 18 okser og 17 kuer – noe merkelig i og med at kuene ble fredet i sak 1/52.

Ikke alle som søkte hadde papirene i orden, og de fikk avslag. Et lag truet med å benytte seg av sin gamle rett og jakte uansett, og ble siste del av nemndas vedtak i sak 17/52:

«Angående lagets trussel om ulovlig jakt, så vil viltnemnda få uttale at et hvert forsøk på ulovlig jakt vil bli anmeldt til politiet. Politiets undersøkelser i saken lettes ved at lagets medlemmer på forhånd har anmeldt seg». Navneliste over jegerne i laget var oppgitt i søknaden.

Andre saker

I sak 2/54 er følgende bestemt: «Viltnemnda enedes om å sende en skrivelse til samtlige elgjaktlag i kommunen om at det er forbudt å ferdes med hund på fremmed jaktlags terreng fra 20. august og til elgjaktas slutt, untagen å ferdes på kortest gjennomgående eller vanlig vei».

I sak 2/55 ble følgende vedtak gjort: «Ved kontroll av vilttrygdkortene (avgift til staten) ble det konstatert at 10 mann hadde jaktet uten å løse vilttrygd. Anmeldelse blev enstemmig vedtatt».

I møte den 29. august 1960 ble det bestemt at frivillig skyteprøve for elgjegere skulle avholdes på NOS' bane søndag 25. september kl. 12.00. Dette var antakelig den første skyteprøven i Nord-Odal. Tvungen skyteprøve ble innført i 1964.

Inntil 1971 var det forbudt å skyte elgkalv, men dette året ble såkalt rettet avskyting innført, og kvoter med fellingstillatelse på kalv ble gitt. Kalvkvoten var på 17 dyr, men bare åtte ble skutt. Mange jegere var i mot dette de første årene, og det at jakta startet først 10. oktober dette året, og snøen og kulda kom tidlig i jakta, gjorde sitt til at mang en jeger i de verste frostriene forbannet vilforvalteren og de nye bestemmelsene.

FELLINGSSTATISTIKK ELG NORD-ODAL

År	Tillatt felt	Felt	Fellings-%	Eldre okse	Eldre ku	1½ år okse	1½ år ku	Kalv okse	Kalv ku
1952	43	35	81	18	17				
1953	45	35	78	?	?				
1954	49	38	78	?	?				
1955	46	37	80	24	13				
1956	48	34	71	?	?				
1957	47	30	64	?	?				
1958	49	37	76	?	?				
1959	51	45	88	?	?				
1960	54	42	78	20	22				
1961	53	48	91	24	24				
1962	53	47	89	19	28				
1963	54	41	76	19	22				
1964	55	47	86	26	21				
1965	53	45	85	30	15				
1966	53	44	83	?	?				
1967	50	40	80	?	?				
1968	49	43	88	?	?				
1969	51	41	80	24	17				
1970	54	45	83	23	22				
1971	52	30	58	14	2	0	6	5	3
1972	55	33	60	18	3	2	5	2	3
1973	67	46	69	27	2	1	5	6	5
1974	74	51	69	25	5	5	3	6	7
1975	93	67	72	23	19	7	6	8	4
1976	113	92	81	39	20	5	6	16	6
1977	135	100	74	39	26	7	8	14	6
1978	142	110	77	49	25	4	11	11	10
1979	156	123	79	56	25	13	7	10	12
1980	178	133	75	47	25	18	12	16	15
1981	190	159	84	68	32	5	13	24	17
1982	227	186	82	70	34	11	10	37	24
1983	278	237	85	66	48	27	11	49	36
1984	298	270	91	76	58	21	5	64	46
1985	345	272	79	60	43	44	12	64	49
1986	325	270	83	58	54	34	15	60	49
1987	298	212	71	50	31	21	14	56	40
1988	250	214	86	45	35	31	4	62	37
1989	269	242	90	56	38	33	12	53	50
1990	300	284	95	57	48	29	39	56	55
1991	329	312	95	62	58	48	38	52	54
1992	343	323	94	55	63	76	34	54	41
1993	347	328	95	61	56	63	50	48	50
1994	338	303	90	61	59	47	29	55	52
1995	295	271	92	44	41	36	43	56	51

Det skulle senere vise seg at dette var en viktig årsak til en dramatisk økning i elgbestanden, nesten en ti-dobling på 20 år, og de fleste har vel nå tilgitt viltforvalteren for disse bestemmelsene.

Det siste som har skjedd i elgforvaltningen er opprettelsen av driftsplanområder i 1989. Dette innebærer at flere lag kan samarbeide om kvoter og fellingsplaner over større areal. De første som ble opprettet var Søndre Mo, Nordre Berg, Søndre Sand og Vestsiden. Før dette hadde noen lag i Mo også tidligere samarbeidet om jakta med felles fellingstillatelser.

Utviklingen av elgbestanden

Fra 1890 og fram til 1945 hadde vi en meget svak bestand. Den tok seg noe opp fram til 1951, men var så stabilt lav med et bunnår i 1971 (antakelig på grunn av innføringen av

rettet avskyting). Så startet økningen fram til 1985/86, da vi ble pålagt å skyte så mye elg at stammen måtte gå ned, og det gjorde den. Vi fikk en nedgang i 1987/88, men så økte det igjen til vi nådde toppen i 1993. I 1995 gikk bestanden ned til 1985-nivå. I perioden 1952-1970 ble det felt mellom 30 og 48 elger, mot 328 felte i 1993.

Hovedårsaken til dette er trolig at det i perioden 1952-1974 ble skutt nesten like mye eldre kuer som okser. Økningen startet med verning av kua i 1971. Endring av skogsdriften, og mindre husdyr på beite var sikkert en medvirkende årsak.

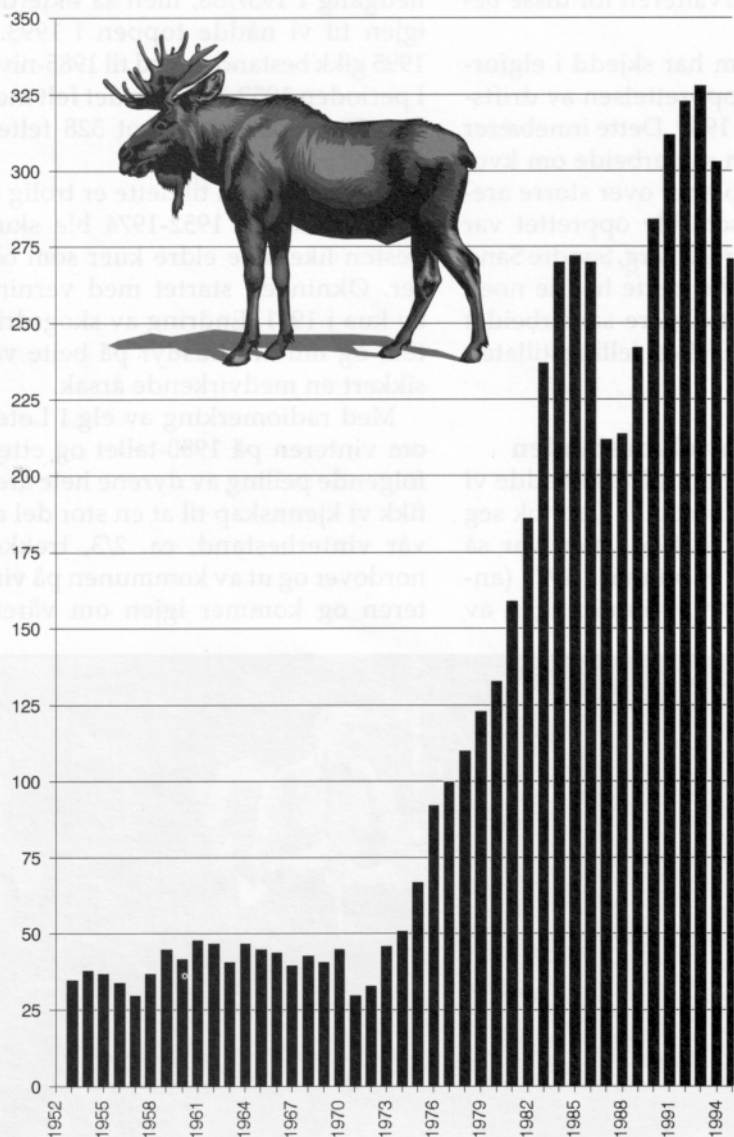
Med radiomerking av elg i Løten om vinteren på 1980-tallet og etterfølgende peiling av dyrene hele året, fikk vi kjennskap til at en stor del av vår vinterbestand, ca. 2/3, trekker nordover og ut av kommunen på vinteren og kommer igjen om våren.

Marius Bergseter og Stener Bjørnstad på elgjakt i 1956. (Bildet er utlånt av Kåre Aamodt).

ELGJAKT I NORD-ODAL

ANTALL FELTE ELG 1952-1995

Dette har vi også registrert med noe telling fra fly om vinteren. Vinterforret er det som begrenser elgstammens størrelse, og siste vinter med lite snø gjorde at mindre elg trakk nordover. Vi fikk en del skogskade – dette kan det på sikt gjøres tiltak mot ved å legge til rette for mer elgmat i den framtidige skogsdriften.

Konklusjon: vi bør kunne ha en elgbestand så stor at vi kan felle mellom 250 og 300 dyr pr. år.

Verdier

Elgjakta representerer også en stor verdi/ressurs for bygda, noe følgende tall beviser: i 1971 ga jakta 5000 kg. elgkjøtt, i 1993 ga jakta 45.000 kg. kjøtt. Dette er en økning på 40 tonn og utgjør det årlige kjøttbehovet for 900 personer. Med de priser vi har i dag, skulle dette gi en inntekt til grunneierne på ca. 1,5 millioner kroner.

Staten skal i 1996 ha kr. 96.500 i fellingsavgifter, og tar vi med en del andre nødvendig utgifter, kommer nok totalsummen jegerne må betale opp i nærheten av 2 millioner kroner i 1996 (ca. kr. 60 pr. kg.). Antall elgjegere varierer mellom 350 og 400.

Denne årlige kjøttmengden er en stor ressurs for kommunen, en god inntekt for grunneieren og staten, og viltforvaltningen sammen med jegerne gjør det meste av jobben nesten gratis. Det må være et rimelig krav at noe av de store inntektene tilbakeføres til viltstell-tiltak, i hvert fall til å forebygge beiteskader. Skal man høste, må man også så.

Produksjonen av dette kjøttet er vel den mest miljøvennlige driftsform

som kan oppnås. Skulle tilsvarende mengde produseres i landbruket, ville vi måtte bruke mye drivstoff til maskiner og annen forproduksjon med all den forurensning det ville medføre.

Elgskinnen er også en ressurs som de siste årene er blitt tatt vare på og solgt til skinnhandlere, i motsetning til tidligere, da alt ble kastet. Det oppnås nå inntil 170 kroner for et førstesorts skinn. På 1970-tallet leverte jeg et skinn til Samvirkelaget på Knapper og fikk 18 kroner.

Jegerne er også blitt mye forandret. Tidligere tok de sekken, børsa og hunden, gikk fra bygda og overnattet i nærmeste koie. Alt de hadde var i sekken, og den hadde de med under hele jakta. Nå kjører vi bil like til husværet, og når vi skal på post, setter vi oss i bilen og kjører nesten helt fram. Vi har så mye utstyr at bagasjeplassen i bilen ofte blir for liten.

Jakta er blitt stress. Respekten for det felte viltet og små seremonier og trivelige stunder ved elgfallet er borte. I stedet kommer det ny melding på jaktradioen om at jakta fortsetter og nye områder skal prøves. På dette området er dagens jegerkorps i ferd med å miste noe vesentlig av jakt- og naturopplevelsen. Vi er snart ikke jegerne, men blir i stedet et stresset høstningsmannskap. □

Noen papirlapper fra barndommen...

Som småjente hendte det at jeg skrev ned på papirlapper noe jeg hadde hørt fortalt, men jeg visste ikke at disse var blitt tatt vare på av mor. Blant brev hun hadde gjemt, og mye hun hadde skrevet ned selv, fant jeg igjen lappene mine. Fra disse, mors notater og det jeg senere har skrevet ned, kan jeg så noenlunde kunne fortelle hvordan det var i hjembygda mi, Nordre Odalen, i mine barne- og ungdomsår.

For mange år siden fikk jeg med tid og stunder samlet det jeg hadde skrevet ned, og det ble ei bok på mange håndskrevne sider. Ut fra denne tar jeg med meg leserne av «Jul i Nord-Odal» med ordene: «Slik var det da», eller kanskje jeg må tilføye: «Slik så jeg det».

Barndomshjemmet mitt, Tjersli i Austvatn krets, lå langt til skogs. Det var mye tett granskog på alle kanter. En og annen høgreist furu hadde nok funnet plass innimellom, men det var ikke mange av dem nær hjemstedet mitt.

Min far målte en gang opp skogsveien mellom Tjersli og Bergsmoen, til daglig kalt Moa. Fra grinna i Tjersli og til grinna inn til Moajordet var det 3200 meter. Veilengden

fra Moa og til butikken på Austvatn var vel omtrent den samme. Skolen lå litt lenger nord.

Landhandleriet på Austvatn hadde hatt flere eiere før P. O. Diesen kom dit og omdøpte Østvand Landhandleri til Austvatn Landhandleri. Jeg husker først Diesen som eier, og siden Carl Nygård. Forretningen lå ikke langt fra bygdeveien, slik den også gjør i dag, i 1996. Jeg kjenner meg liksom ikke igjen der min barn- og ungdoms butikk var. Fra Tjersli og dit var det en «drug times gange». Melsekker og andre varer, som ikke kunne bæres i ryggsekken, fraktet butikken hjem til oss. Først på vogn til Moa, og om sommeren ble de omlastet der på enten en «hannslae» eller ei tresleip. Så bar det avsted den steinete, bratte skogsveien oppover; over små myrdøss og «jørjeputter». Han som sto for kjøringa var sikkert mer enn glad da han var framme, og mor ba ham inn til kveldsmat. Jeg husker navnene til de forskjellige som hadde denne jobben, og de tok denne skogsturen med godt humør.

Butikken var liksom et møtested dit folk kom for å handle og for å prate sammen og høre bygdenytt, eller nytt «utanetter». Det var helst lørdagseftan og -kvelden at folk som arbeidet i skogen hele uka kom, og det vart trangt i gånga framma disken. Tobakkspipa vart tent, og Tiedemands skråtobakk var go'smaken

for andre. Ved hver ende av disken sto det en stor, firkantet spyttebakke av tre, med sagflis og småhakkede brusekvister i. Disse ble flittig benyttet av både de som røkte og de sin «gomlet» på skråen. Framma disken, nederst i gånga, sto det to store tønner ved siden av hverandre – en med spekesild, den andre med sirup til kakuskiva. Ellers var butikken full av forskjellige vareslag både til innebruk og utendørs. I vinduene sto pene gjenstander brukt til gaver.

I store skuffer på andre siden av disken var det plass til forskjellige husholdningsvarer som ble «vøgi opp» i grå papirposer. To ulike vekter sto på disken og ble brukt ettersom det passet vareslagene.

Bak disken sto gjerne både sjefen sjøl og handelsbetjenten. De fant fram varer og veide dem, skrev så på en papirlapp, la sammen beløpet og rakte lappen over disken til kunden som fant fram svenskepungen og betalte. Varene fikk plass enten i neversekken eller i «ripesekken». Kvinnfolk og unger måtte helst være tålmodige til kara fikk ordnet seg. Husmødre som ventet, kortet av tida med å ta fram bønningen og «bitte» på ei «ullhoso» eller en «græpavått».

Noen gikk, og nye kunder kom utover dagen og kvelden, og det kunne nok li mot «høgstnatt'en» før butikkdøra vart stengt.

Jeg var heldig så lenge bestefar gikk handleturer til Austvatn. Da fikk jeg lov til å være med og kunne studere butikklivet.

Med åra kom forandringene, både i butikken og andre steder. Etter at jeg begynte på skolen i 1913, var jeg

inne i butikken på Austvatn så og si hver eneste skoledag. Mor hadde bruk for så mange småting som fikk plass i ranselen min, men det hendte også at jeg kjøpte større ting som jeg bar under armen eller i hånda. I butikken ble det bedre plass. De store tønnene ble flyttet til pakkbua, og spyttebakken ble borte. Det skjedde en gang etter 1915, tror jeg.

På Austvatn hadde Bernhard Sandberg sitt bakeri i et hus på gården som nå heter Østvik. Hos baker Sandberg kunne man for fem øre posen få kjøpt bakesmuler av kaker som hadde «gått sund». Hadde jeg en femøring som jeg hadde fått for å åpne ei grind for en hestekjører, sprang jeg til bakeriet og kjøpte en pose. Innholdet smakte; nam, nam! Det hendte jeg fikk bare to øre for å åpne ei grind også. Det var ikke bare jeg som var grindåpner, og det var mange grinder etter veien den gang. Jeg skrev dem ned, og det var 15 grinder på vegen fra Tjærnsli til skolen.

Den første bilen husker jeg som en stor opplevelse. Vi lekte ute på skoleplassen da vi fikk høre en rar dur «sø'i vægen». Vi sprang bort til skigarden og ventet der. Der kom den – én bil! Jeg hadde sett bilder i avisene, men å få se en på bygdeveien... Jeg husker ikke lenger hvem som var eier av vidunderet, men det var noe jeg aldri glemmer.

Fra trafikken i skogen har jeg mange minner. Før hogsttrafikken begynte, hadde far og de andre blinkerne vært i skogen med øksene sine og blinket de feltene der tømmerhuggerne skulle ta fatt med fellinga. Det vanlige var at to mann arbeidet sammen i den

tildelte teigen. Motorsaga var ikke kommet ennå, så huggerne hjalp hverandre med å dra stokksaga. Bogasaga og svansen kunne én mann klare alene.

Huggerne hadde også ei smal felingsøks, og til å lage «øye» i toppenden av stokken ble det brukt ei enda smalere øks, «eiingsøks». Breiøksa var til kvisting og barking. I «øyet» ble jernlenken festet under lunning av tømmeret.

Lunningen foregikk med hest og «lunnardrag», og stokkene ble lagt i store lunner. De ble kjørt ned på tømmervelta på vinterføre. På tømmervelta ble stokkene lagt side om side i store flak utover isen. Før isen gikk opp, hadde tømmermålerne ei travel tid, mens «påsløera» slo øksemerker på hver stokk.

Før kubikkmålingen av tømmeret tok til, fikk huggeren betalt etter tylfpris. Det grove tømmeret, sagtømmeret, var «barting», som vi sa. Den grove slipen var langslip, og den minste ble kalt stuttslip. Til oppmåling av stokken brukte huggeren en «skant». Den var oppdelt i fem halvmeter. Etterpå kom oppmåleren og kontrollerte og regnet, og «stakk» antallet på ei trefjøl, «stikkerfjøla», som var delt opp i så mange felter som det var dimensjoner til.

Til tømmerkjøringen ble det brukt geitdoning, som var delt i to: geit og bukk. Til disse var det festet mange lange jernlenker. På både geita og bukken var det «beinningsbjørn» til å binde i hop lenkene og lasset med. Født og oppvokst i tjukke tømmer-skogen hadde jeg god anledning til å se og sette meg inn i skogslivet og

det harde slitet det førte med seg. Men folk likte seg i skogen, og mange ble kamerater og jobbet sammen i år etter år. Koiene var lenge både kalde og triste, men etter hvert ble husværet bedre. De gamle koiene ble revet, og nye og varmere koier med to rom og tørkerom kom i stedet.

Da jeg var småjente, fikk jeg ofte være med far i skogen når han sammen med «veaoppleggeren» eller han som grov diker, gikk og tellet vedreis og målte opp diker. Dette var årlige sommerarbeider som det ble utført mye av. Var det langt til skogs hadde vi med oss mat. Et bål ble tent opp ved en bekk eller et myrdøss, og kaffe-Lars ble hengt over varmen. For meg var dette rene eventyret, og jeg var med på mange turer. Samtidig ble jeg kjent i skogen.

Den tids tyggegummi fant jeg mye av. Far plukket mange fine klumper «go'kåe» (kvae) fra granstammene hjem til oss. Det var to slags kåe; «go'kåe» og «gørr'kåe» – den siste satte seg i tennene og var vanskelig å få av igjen.

Vi var innom mange skogskoier, og jeg fikk se hvordan disse var utstyrt. De fleste av dem var nokså like. Ved Tjernsli sto det ei eldgammel koie, oppsatt av grove tømmerstokker. To små vinduer på hver sin langvegg skulle gi lys til rommet. Rett inn for døra og midt på jordgulvet sto en rusten «felomn» med to kokehull. Fra ovnen og opp gjennom nevertaket gikk ovnsrøret. Over og omkring ovnen var det strekt ståltråd til å henge vått tøy på. På ovnen sto ei jerngryte til å varme vann og koke poteter og annen mat i. Ved veggene var det

trebrisker med halmsekker eller bare halm over det harde underlaget. Til overbredsel kunne det være gamle skinnfeller eller slitte tepper. Jeg husker det lå noen store vedkløvninger øverst på brisken. De ble brukt som hodepute ved å tulle ei jakke rundt. Karene lå påkledd ved siden av hverandre; det ble litt varmere da.

Jeg har hørt om koier som var så trekkfulle og kalde at den som lå nærmest veggen kunne våkne og oppdage at overbredselet hadde frøsi fast til veggen. Det var harde tider, men også harde karer!

Da den gamle Øftstjernskoia ble revet, fikk den nye plassen sin nærmere Breinbergsbekken som ruslet forbi på veg til Halstjernet. Det var mange som fikk låne koia for en helgetur eller til lengre opphold. Dessverre fikk den ikke stå i fred. En natt for ikke så mange årene siden kom to karer med en bulldozer og ødela den helt. Plassen der koia hadde stått ble ryddet, og nå er det bare en gammel stall som står der. Vemodig...

Skogsarbeiderne hadde sine egne matretter da de var i skogen. Jeg husker navnet på to: «mulger» og «råjokk», som jeg fikk smake av tømmerhuggerne som lå i veslestua heme. Så var det innatt til mor, og jeg fikk henne til å finne fram det som trengtes for å lage mulger, som jeg syntes var best. I veslestua var jeg ofte da Arnt Vestgaarden fra Bergsmoen og Ole Steinerud d.y. var der mens de hogg tømmer. Begge var nevenyttige, og om kveldene etter tunge arbeidsdager laget de nyttige ting som kurver i små og store størrelser. Noen ble kalt forkurver og var til å bære

høy og halm til fjøs og stall. Bærkurver var fine til å ha på ryggen når vi plukket skogsbær. De laget også kleskurver til å legge skitne og nyvaskede klær i. Ellers flettet de andre ting av de lange stikkene. Jeg fikk være med far, Arnt og Ole i skogen for å finne gran som det ble fine stikker av.

Disse ble lagt i en kulp i en bekk ved veslestua for å go'gjøre seg til de skulle brukes. Mange år etter at jeg flyttet til Sør-Odal, gikk jeg en tur til kulpen, og nedi lå et helt «fanga» med kurvstikker; brune av elde, men ikke råtne.

Disse to – Arnt og Ole – lærte meg å lage min egen kurv som jeg skulle ha sakene mine i, sa de. Om den ikke ble så pen og velgjort, så har jeg den ennå som et fint minne.

Jeg kunne sitte og «tugge go'kåe» som de hadde med fra skogen. Granlav hadde de også med. Treauser og treskjeer i flere størrelser laget de massevis av; noen til å bruke i husholdningen, andre til pynt på veggen.

Anders Kiær fra Fredrikstad bodde hjemme på førjulsvinteren 1910. Han skulle lære skogsarbeide og utdanne seg som forstmann. Oppe i jordet sto ei stor gran, og jeg var med da han felte den. Om dagen var han med far i skogen, og om kvelden var han ofte i veslestua og så på Arnt og Ole arbeidet. Så fikk han se de fine pynteausene og bestilte en til sin mor og mange av de andre små og store ausene og skjeene.

Så kom han da «finausa» skulle poleres. Det foregikk på denne måten: Arnt tok en munnfull «ørdderbørk» (or) og «taugg og taugg» til det ble en

brun væske. Denne spyttet han på ausa, som ble vekselvis gnidd og spyttet på til den mørke, fine fargen kom fram. Det var visst ullfiller de brukte til å pusse med. Kiær hentet sine ting og kom inn på kjøkkenet til mor og sa at hun kunne få den fine ausa hvis hun ville ha den. Han sa også hvorfor han ikke ville ta den med hjem. Mor tok i mot den med glede, for hun kjente til denne måten å polere tresaker på. Og denne ausa var jo bare en pynteting! Jeg var bare 5½ år gammel den gangen, men jeg husker og ser det klart for meg ennå, nå i 1996.

Så gikk det noen år, og Helga og jeg var skolejenter. Jeg er født i 1905, Helga i 1908. En dag fikk vi lyst til å hugge tømmer. Like ved jordet heme hadde Søren Myren teigen sin, og med fint tømmer i. Så spurte vi Søren om vi kunne få hugge sammen med ham, og det var ikke noe i veien for det. Det sto mange store «bartingsgraner» der. Søren hjalp oss å felle en av dem, og han var med og målte den opp. Men slipen saget vi ned sjølve, og hadde hver vår stokk som vi kvistet og barket uten å hjelpe hverandre. Søren gikk til og fra og så etter, og han sa at vi hadde vært flinke. Far kom og målte opp, og vi fikk betaling «hør før øss».

På skolen hadde vi noe som ble kalt «skolebanken». Lærerinna vår, Kari Lien, satte pengene inn der. Men hun sa at det nok var for tungt arbeide for småjenter å hugge tømmer. Ja, Helga og jeg prater fortsatt om dette og lurer på åssen vi greide det. Men høsten var fin, det var ingen snø, og trygt var det å ha Søren i nærheten.

Mon ikke også bror Mentz kom og var med oss og «støa tell», så liten han var...

Det er så mange gode minner fra barndommen i skogen. Samværet med de trauste skogsarbeiderne har ikke gitt bare ett, men mange.

Det ble sagt Bergsskogen og Kiærsskogen, men det var den samme. Bergsskogen var storskogen til gården Søndre Berg, men var for mange år tilbake solgt til skogsfirmaet Kiær.

Den tiden jeg var heme på Tjernsli hadde jeg godt kjennskap til skogstrafikken. Det var 40 tømmerhugger og 20 tømmerkjørere. Lengste kjøringa var fra Nedre Grasberget til Storsjøen ved Kuggerudslandet; det måtte være omkring ei mil. Veien kom ned på Halstjernet, og jeg kunne stå oppe på tunet hos mine besteforeldre og se hestene med tømmer på geitdoningen. Ikke alle kom samtidig; de kunne være fire-fem i første følget. Hestene hadde bjeller, enten på «skåka» eller på hesteselen. Bjelleklangen kom opp til meg, der jeg sto og småfraus.

Lengst nord i Kiærsskogen var Elgsjøen, og etterhverandre nedover kom Langfløyta, Nøkk tjerna og Bakkefløyta. På disse lå tømmeret i store flak utover isen, og da tømmerfløtinga tok til om våren, ble tømmeret «fleitt» nedover Austvassåa og ned i Storsjøen ved Austvatn. Ved Bakkefløyta sto ei fløterhytte, hvor det var telefon. Midt på gulvet var det laget en litt stor firkant av gråstein. Her brente fløterne bål og varmet opp både hytta og seg sjøl. Røken fikk utløp gjennom et hull i taket, men den satte likevel sitt preg på vegger og tak. Det

var luker i fløterdammen. Her sto det vakter, og det ble skiftet vakt når noen var inne i hytta. Som småjente så jeg tømmermassene som kom, både her og ved Åbrua nede ved Austvatn. Vi kom fra skolen og turde ikke gå over, så de som sto vakt tok oss i hånda og hjalp oss over brua som var full av vatn.

Tømmerstokkene kom ikke seilende pent etterhverandre – nei, med bulder og brak, og stokker som sto rett opp og ned. Så var det fløterne som fikk ordnet så alt kom pent under brua. Like nedenfor tok Storsjøen i mot tømmeret, som storsjøfløterne samlet og førte videre ut fra sjøen.

Før Glomma-fløtinga ble nedlagt kunne jeg gå ut på gårdsplassen her på Moe i Sør-Odal og se de store tømmermengdene fra Østerdalen, Solør og Odalen på vei mot Fredrikstad.

*Glommas sølvbånd lett seg slynger
gjennom denne skjønnne dal.
Skogens rikdom frem den bringer
på sin rygg i tusentall.*

*Rundt omkring i hjem og grender
dalens folk til arbeid går.
Bygdefolket ansvar kjenner
til å bedre sine kår.*

Fyrstikker var noe som ble brukt så lite som mulig. Der ei trestikke stukket inn i ovnen kunne spare ei fyrstikke, ble dette gjort. Min bestefar brukte bare svovelstikker som han tente ved å stryke dem på høyre bukse-lår.

Sto to karer sammen og skulle tenne pipene sine, benyttet de samme

fyrstikken. I mitt hjem var det visst Tendstikker som ble brukt. Så kom Nitedals fyrstikker fra Nitedals Tændstikfabrik i Oslo. De var i bruk til vi fikk de som er i handelen nå; de er visstnok fra Sverige, har jeg hørt. Jeg synes det er så vanskelig å fyre opp i ovnen med dem, de slukner før neveren eller tørrstikkene har «fata i». Men det er sikkert jeg som ikke har det rette håndlaget lenger?

Etter at jeg flyttet til Sør-Odal, fikk jeg besøk av en eldre mann fra hem-traktene. Vi frisket opp minner og kom til å prate om nettopp fyrstikker. Som tjenestegutt på en større gård, sto han en morgen sammen med gubben sjøl og fikk beskjed om arbeidet som skulle gjøres den dagen. Da begge skulle tenne pipene sine, reiv gubben av ei fyrstikk og tente begge pipene. «Vi må ikke ødsle», sa han.

I min barndom, og lenge etter, var det slik. Vi ble opplært til å ta vare på ting og ikke «ødsle». Enda lenger tilbake var enda mer av det, så jeg tror

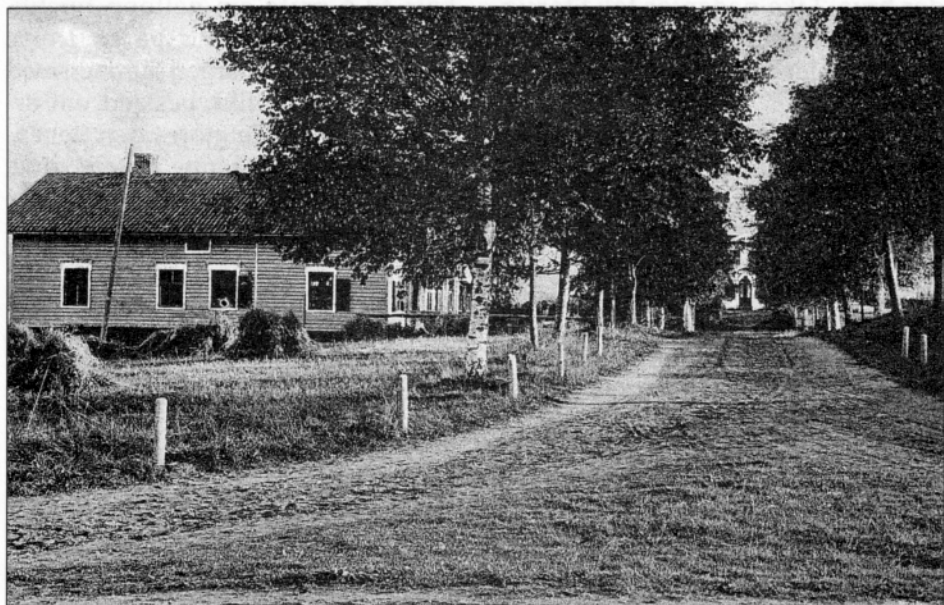

«gubben», som min gamle venn fortalte om, ikke tente med én fyrstikk bare fordi han var «nauer», eller gjer-
rig.

I de over 90 år som jeg har fått følge med, eller retttere fra jeg var så stor at jeg kunne følge med, har så og si alt blitt annerledes.

Som med spyttebakkene, som er nevnt før, var det bestemt at disse skulle stå i butikker og på steder der det vanket mye folk, til og med i kirker. Jeg husker spesielt at så sent som i 1964 sto det en spyttebakke i Strøm

kirke. I hjemmene var det mindre, runde spyttebakker av hvit emalje. En gang sendte Norske Kvinners Sanitetsforening ut en plakat til å henge på veggen: «Spytt ikke på gulvet». Tida gikk – Nordre Odalen ble til Nord-Odal, Søndre Odalen til Sør-Odal. Elektrisk strøm gjorde husarbeidet mer lettvtint, og i fjøs og stall behøvde man ikke «fjøsloekta». Bilene kom. En sykkel var før et bra framkomstmiddel til for eksempel en Skarnes-tur. Minnene lever... □

Fra Austvatn ca. 1920. Landhandleriet til venstre.

Odd Løfsgaard, studenten som døde i tysk fangenskap

Navnene på bautasteinene i Sand og Mo representerer hver sin livslagnad og er en viktig del av bygdas historie. Hvem var de, hva hendte med dem som omkom og hvilken innsats sto de bak? Odd Løfsgaard var en av dem. Han døde i nærheten av Wien den 27. november 1944. Hvordan havnet Odd i Wien og hva skjedde med ham?

Odd Løfsgaard kom fra Kuggerud og ble født den 10. januar 1921. Han var den yngste i en barneflokk på elleve og bror av bl.a. Arne Løfsgård og halvbror av Reidar, altså dr. Løfsgaard, som vi sier. Odd hadde utvilsomt gode evner, var flink på skolen og gjorde det svært bra i idrett.

Han hadde i mange år kretsrekorden i høydehopp med 182 cm og ble i 1939 norgesmester for junior i høyde og ble nummer to i stav i samme mesterskapet. Han trente mye sammen med europamesteren i ti-kamp, Gottfred Holmvang og kunne sikkert blitt meget god i ti-kamp.

Våren 1940 tok Odd eksamen artium ved Eidsvoll Landsgymnas. Hva skulle han gjøre nå? En stund planla han å utdanne seg i meieribransjen og praktiserte også en stund på Løten meieri. Men tyskerne hadde bruk for sprek ungdom, og sammen med

en mengde andre ungdommer ble Odd beordret til såkalt AT-tjeneste. Seinere hen bestemte Odd seg for å studere jus og begynte studiet ved Universitetet i Oslo høsten 1942.

På den tid foregikk det mye motstandsarbeid ved Universtietet, både blant studenter og lærere, noe tyskeren sikkert etter hvert ble klar over. Høsten 1943 oppsto det brann i Universitetets Aula og Terboven la øyeblikkelig skylden på studentene. Mest sannsynlig var det tyskerne sjøl som sto bak og brukte brannen som påskudd for å stenge Universitetet og arrestere studentene. En del kom seg unna i tide, men de fleste ble samlet i Aulaen.

Denne ettermiddagen hadde Odd sittet sammen med en annen student på et rom for seg sjøl og lest. Da tyskerne dundret på døra, ville ikke Odd åpne, men kameraten turde ikke la være, og de havnet i Aulaen sammen med alle de andre. Her ble de strengt bevoktet av en mengde tyskere med fingeren på avtrekkeren.

Reichskommisar Terboven og SS leder og sjef for det tyske politiet i Norge, Wilhelm Rediess inntok podiet og beskuet brannskadene. Rediess holdt en tordentale og sa bl.a. at studentene var motstandere av den tyske okkupasjonsmakt og hadde drevet sabotasje og andre ulovligheter. Nå skulle de sendes til en særskilt leir i Tyskland!

Av Hans Haagenrud

Først ble studentene internert i Stavern, men etter noen dager ble de transportert tilbake til Oslo og den 30. november 1943 ble 1200 studenter og en del lærere ført ombord i fangenskapet «Donau» med bestemmelsessted Stettin i Tyskland. Ombord på Donau ble de stuert ned i lasterommene uten annen bagasje enn det de sto og gikk i. I tillegg hadde tyskerne utrustet dem med et blikk-krus, et blikkfat og en sekk med halm til å ligge på.

De sanitære forholdene var forferdelige. Lufta var stinn, matrasjonene sparsomme og tolettbesøkene sjeldne. Ingen visste hva som skulle skje med dem, men tyskerne hadde sine planer. Studentene skulle «oppdras» og «utdannes» til trogne nazister og bli en «germansk elite» i oppbyggin-

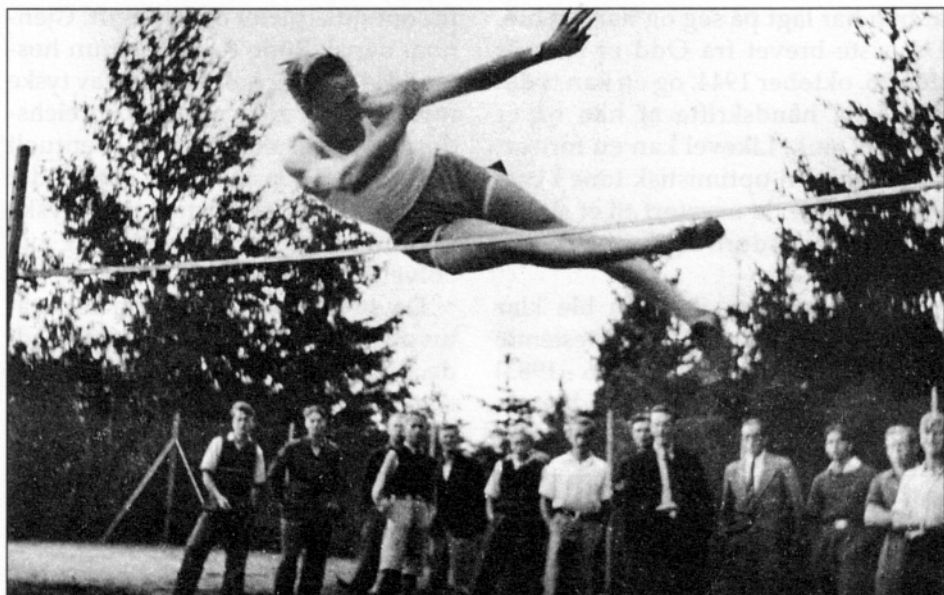
gen av en nasjonalsosialistisk stat i Norge! I den anledning ble de sendt til Elsass-området bl.a. til Sennheim.

En del medisinerstudenter ble også plukket ut for å fortsette sine medisinstudier i Freiburg. Tross både lokking og brutale trusler, var motstanden blant studentene mot dette «enestående prosjekt i verdenshistorien» stor og massiv, og ingen ble «omvendt». Enden på visa ble at hele prosjektet ble oppgitt og seinhøstes 1944 ble de fleste studentene overført til konsentrasjonsleiren Buchenwald.

Til å begynne med visste de pårørende lite eller ingenting om hva som var skjedd med studentene. En student som het Konglestad greide ved to anledninger å smugle ut en liten brevlapp, en fra Stavern og en da de ble overført til «Donau». Disse ble

Odd Løfsgaard fotografert som artianer (t.v.) og i hagen hjemme på Kuggerud.

Odd Løfsgaard var en lovende idrettsmann. Her hopper han høyde under et stevne på Prærien i knapper.

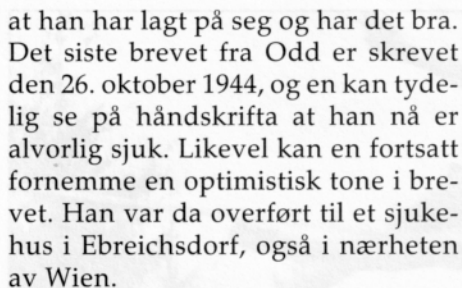
sendt til foreldrene av en eller annen ukjent person, og Konglestads far skrev til fru Løfsgaard. Slik fikk Odds mor rede på at Odd var sendt til Tyskland.

Det første brevet fra Odd er skrevet jula 1943, og etterhvert begynte det å komme mange brev, han var en flittig brevskriver. Nesten hver uke skrev han til moren. Disse brevene er bevart på Kuggerud og tross den tyske sensuren, forteller de en del om forholdene også om livet i leiren slik det beskrevet i bøkene til Knut Eidem og Anders Aune.

De pårørende fikk vanligvis ikke vite hvor studentene befant seg. Brevene ble sensurert «og alt står bra til». Derfor forteller ikke hver og ett av dem så mye, men samlet forteller brevene mye både om Odd og om de forholdene han levde under.

Snart etter ankomsten til Tyskland, ble Odd alvorlig sjuk. Han lå lenge på sjukehus i Müllhausen eller Mulhause som den heter på fransk, en by som i dag er fransk og ligger sørvest for Freiburg. I brevene fortalte han at han led av en nyrebetennelse. På alle disse brevene står avsenderadressen, og dermed visste familien hvor han befant seg.

Seinere fortalte han at han hadde fått pleuritt (brysthinnebetennelse). Sommeren 1944 ble han overført til et sjukehus i Seybersdorf, en liten by utenfor Wien. I september 1944 forteller han i brev til sin mor at han har fått tuberkulose og ber henne samtidig ikke å fortelle dette videre. Alle brevene er skrevet i en optimistisk tone, og han forteller at han får godt stell bl.a. av to norske sjukepleiersker. I ett av brevene forteller han

Etterhvert som familien ble klar over at Odd var alvorlig sjuk, bestemte hans halvsøster Solveig (1906 - 1983) seg for å gjøre noe. Hun hadde utdannet seg først som lærer og seine-

re som sjukepleier og var ugift. Gjennom dansk Røde Kors fikk hun høsten 1944, utrolig nok, tillatelse av tyske myndigheter til å reise til Ebreichsdorf for å besøke Odd og eventuelt få han med seg hjem. At dette i det hele tatt lot seg ordne med tyske myndigheter, forteller atskillig om Solveigs pågangsmot.

Dessuten viser det litt om den status de norske studentene tross alt hadde. Sjøl om de gjorde all mulig motstand mot den hjernevask tyskerne prøvde seg på, trodde tyskerne fort-

8. Sont simple et de bon go.
de ma seule hymne pendant
179. pendant. le bonjour avec
et

*Dødsbudskapet slik det ble
gjengitt i avisene.*

Dødsfall.

Fra Wien er innløpet det triste budskap at Odd Løfsgaard er avgått ved døden, 23 år gammel. Han var sønn av distriktsjef Arne Løfsgård og hustru Evinda, født Snørtum.

Odd Løfsgård var en lovende ung mann. Han var student fra Eidsvolls landsgymnas og holdt no på å studere jus. Ved siden av studiene dyrket han ivrig idretten, og han var en ypperlig idrettsmann. Et år innehadde han Norgesmesterskapet i høydehopp.

Odd Løfsgaard var en vinende, vennsæl gutt som alle måtte holde av. Han hadde alltid et vennlig smil til alle, selv i denne tid da smilet holder på å dø. Det er så ufattelig at denne strålende ungdom skulde rives bort så fort. For hans venner er det vemodig å tenke på at han for alltid er borte. Men aller smerteligst blir dog savnet og sorgen for hans nærmeste. Men minnet om denne gode gutten til å leve i deres minne. Hans gode, varme smil vil alltid skinne for dem og lindrer sorg og smerte.

N.

satt at det var mulig å omskolere dem til lojale tjenere av «Det Tredje Riket». Da var det kanskje også formålstjenelig for tyske myndigheter å vise «storsinn» i sakens anledning?

Solveig var fullt klar over hvor risikabel denne turen var, men som hun sa, siden hun var enslig, var hun den eneste som kunne reise. Dette er i seg sjøl en utrolig historie som vitner om både mot, handlekraft og ikke minst kjærlighet til sin yngste bror. Hun dro av gårde med tog gjennom et sønderbombet Tyskland og kom seg vel fram til Wien og til Ebreichsdorf.

Her fant hun broren så sjuk at det

ikke var tanke på å få han transportert hjem. Hun måtte derfor ta avskjed med sin bror og reise hjem til Norge alene. Odd døde den 27. november 1944.

Etter krigen ble Odds urne fraktet til Norge og satt ned på kirkegården i Mo. □

Kilder:

Mimi og Arne Løfsgaard, Austvatn: *Muntlige opplysninger og brev fra Odd Løfsgaard.* Knut Eidem: «Aulaen brenner!». Gyldendal Norsk Forlag 1980.

Anders Aune: «Kongens mann i nord». Aschehougs Forlag 1996.

Ta deg tid

Ta deg tid i travle stunder,
– stanse opp en stund og se,
alt som spirer – og du grunner
på at noe slikt kan skje.

Søndag er vår dag til hvile,
den har Gud satt inn til det.
Ofte må du ut og ile,
– mister dermed helgefred.

Ta en stund i bygdens kirke,
når tårnets klokker kaller deg.
Den tid du mister i ditt virke
får du igjen på livets vei.

En gang vil du nok få tid,
dvel ved dine kjæres grave.
Lytt en stund, og du vil bli
forundret over – masse tid i gave.

Per Flenmoren

Gamle seterveger blir som nye

Jul i Nord-Odal har tidligere skrevet om idrettsmenn og -kvinner som var på toppen av sin idrettskarriere for 30 til 50 år siden. Denne gangen skal det handle om «gamle» Rotsetervegen fra Steinbekken til Rotsetra, som nå blir mer brukt enn noen gang. Tidligere ble stien brukt som seterveg, mens det i dag er trimmerne som har overtatt setervegen. Det er stor trafikk av trimmere etter stien, men det er plass til enda flere på de ryddige stiene i terrenget mellom Steinbekken og Rotsetra.

Denne setervegen, som så mange andre, har de siste 20 til 30 årene grodd mer eller mindre igjen på grunn av nedlegging av seterdrift, bygging av skogsbilveger m.m. På slutten av 80-tallet bestemte Ola Mobraaten og noen av hans treningskamerater at de skulle gjøre noe med den gamle, igjengrodd traseen. Ved en kjempeinnsats ble denne stien kvistet, ryddet og «brolagt», slik at den ble tilgjengelig og brukbar. Det ble satt opp merker og skilting slik at alle kunne finne fram. Dette medvirket til at «Åtterrunden» ble en attraktiv trim- og turrunde.

Skogteigene i dette området er inn delt fra 1 til 12. Løypa går gjennom flere teiger før den kommer inn i «åt-

teren» og vender sydover igjen. Trimløypa, som er 9,6 kilometer, kalles «Åtterrunden» rett og slett fordi den er innom «åtterteigen» og snur.

Noen attraksjoner og overraskelser finnes i løypa. Ved Blautmyra, ca. fire kilometer nord for Steinbekken, er det hengt opp ei bok hvor trimmerne skal skrive seg inn. Enkelte år har over 1000 kvittert med navnet sitt i trimboka. Hvis vi kalkulerer med at hver trimmer har svettet bort én kilo under turen, vil det si at 12 nordodølinger har blitt borte i «Åtterrunden» i løpet av året... I en sådan stund får vi heller bytte ut kvantitet med kvalitet; husk at ingen kommer sur hjem fra en treningstur.

Kjell Haugen lager hvert år en trebolle med inskripsjon og årstall. Bollen blir trukket ut blant de som har skrevet navnet sitt i trimboka i løpet av året.

Når du kommer til Blautmyra, har du passert Ragnhildkleiva, som ligger 3,2 kilometer nord for Steinbekken. Sagnet forteller at det var ei ungjente som het Ragnhild og var fra Nordli i Knapper som ble drept av en bjørn på dette stedet. hun var på veg til seters, Rotsetra eller Paradisetra, da dette skjedde. Ei tue i terrenget er blitt utpekt til åsted for hendelsen. Under krigen begynte forbipasserende å legge steiner på dette stedet, slik at det har blitt ei steinrøys som markerer Ragnhildkleiva.

Av Steinar Bjørnstad

Videre i trimløypa, nærmere bestemt øst for Holtsetra, passerer løypa ei gammel fangstgrop. Litt lenger syd, i området nord for Dalseterdammen, har beveren jobbet iherdig de senere år. Den har felt så og si all bjørk langsmed ålandet. Bjørka er felt i alle retninger. Beveren har bygd en imponerende demning i åa, som demmer opp vannstanden med over en meter. Byggmesteren viser seg aldri fram, men arbeidet hans er så absolutt synlig.

Våren 1996 var som alle husker sein. På grunn av mye issvelling ble isen mange steder liggende lenge utover våren og sommeren. I det omtalte området nord for Dalseterdammen

lå det igjen isrester helt fram til 19. juni. Noe liknende må en langt tilbake i tida for å finne maken til.

For en trimentusiast er det hyggelig å se hvor mange som benytter «Åtterunden». Runden blir benyttet de fleste dager i året. Her finner du gående, joggende og løpende. Om vinteren er det kjørt opp skiløype i omtrent den samme traseen.

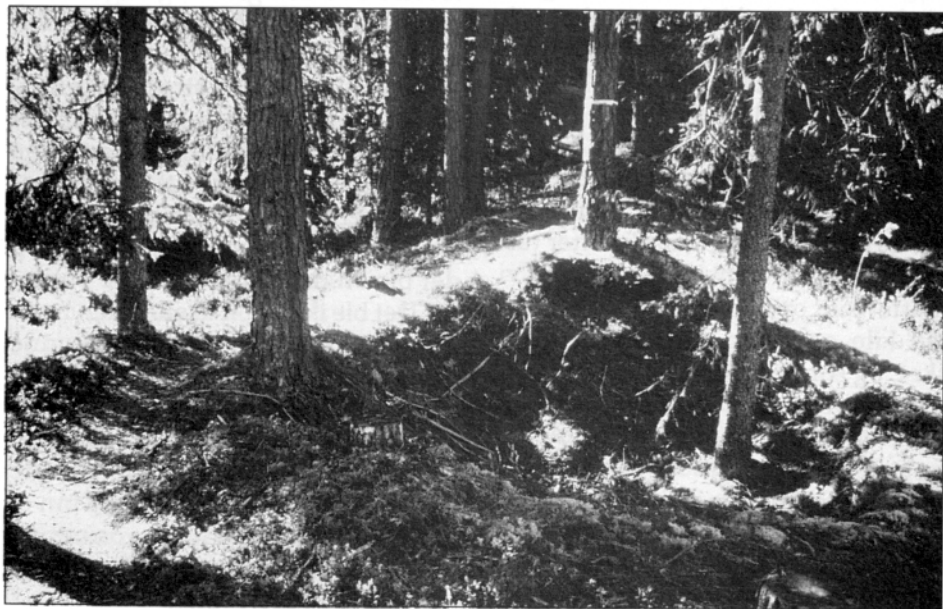
Hvis du ikke ennå har gjort deg en tur i «Åtterunden», ønskes du med dette velkommen til en trimtur neste år! □

Demningen som beveren har bygd ved Dalseterdammen.

Blide trimdamer fra Austvatn fotografert i Ragnhildkleiva: f.v. Mette Antonsen, Vera Boisen Weideborg, Gudrun Kristiansen, Liss Halland (Oslo) og Anne Moen Kjølén (bak).

Gammel fangstgrop nordøst for Holsetra.

Julehandel før og nå

Julestri og julehandel i 1995: alle butikker og varehus bugner av alle slags varer – alle prøver å overgå hverandre med mer eller mindre smart reklame. Utvalget er så stort at det er vanskelig å få bestemt seg for hva en skal velge. Midt i all denne overfloden går tankene 50 år bakover i tiden....

Det er 1946, og vi befinner oss i brødrene Ruuds butikk på «Snippen» i Mo. Vi som var unge den gang, og hadde opplevd fem krigsår med økende varemangel og rasjonering på alle områder, hadde lært oss til å greie oss med veldig, veldig lite. Vareutvalget den gang var svært lite, av alle slags varer. Hvis noen hadde sagt til oss hvordan butikker og varehus ville se ut 50 år fram i tida, ville vi trodd det var et eventyr.

Et landhandleri den gang hadde en spesiell atmosfære – det var de som var innenfor disken, og de som var utenfor. Hver kunde skulle betjenes og hjelpes mest mulig etter tur. De fleste varer kom i «løs vekt», og vi måtte veie opp i papirposer det antall kilo og hekto som kunden ønsket, og som det selvsagt måtte leveres rasjoneringsmerker for. Verdien av hver vare ble notert på en blokk, og ved avsluttet handel var det bare å summere. Det var ikke noe som het kalkulator den gang! Sluttsommen ble slått inn på et enkelt kassaapparat.

Med denne måten å handle på, fikk vi en egen personlig kontakt med kundene.

Min bror Olav, som sammen med Sverre Ruud ledet butikken den gang, reiste mye til Oslo høsten 1946. Det var fremdeles rasjonering på omtrent alle ting, men det begynte etter hvert å komme inn flere varer. Det var ikke så mye han fikk hver gang, så det var å samle opp varer så vi kunne ha spesielle utsalgsdager.

Disse utsalgene er noe jeg husker godt. Alt folk hadde av klær, skotøy og mange andre ting, var så lappet og utslitt at vi trengte alt som kunne skaffes. Det var rasjoneringsmerker på alt, så det ble ikke så mye hver enkelt kunne få. Men det var en opplevelse å se den glede og begeistring som utspant seg hos folk for den minste ting de fikk kjøpt.

Jeg husker spesielt ett utsalg vi hadde. Da hadde det kommet inn en del garnbunter i forskjellige farger. Fine farger hadde vi ikke hatt mye av under krigen. Disse fargerike garnbuntene var derfor rene sensasjoner, og det ble en drakamp om disse buntene. Det ble ikke nok til alle, men noen fikk sin store drøm oppfylt og kunne få strikket seg en ny genser. Det var stort i de dager!

Julehandelen startet ikke så tidlig da som nå. Julestria var de to siste ukene før jul. Da kom det også inn et lite parti med appelsiner, rosiner og sjokolade. Dette var strengt rasjonert, slik at alle fikk en smak.

Den siste uka før jul var det særlig mannfolka som kom i butikken. Mange av disse jobbet i skogen, men de hadde fri noen dager før jul. 50 år etter kan jeg se dem for meg, der de kom med sekk på ryggen og pipa i munnen. Nå hadde de god tid.

Butikken var et samlingssted. Der traff folk kjente, og der diskuterte de. Der røykte de, og der tagg de skrå. Når jeg tenker tilbake på dette, kan jeg liksom kjenne lukta av tobakksrøyken som lå som en tåke oppunder taket. Når de ble for ivrige, ble det ofte tatt feil av spyttbakken og gulvet, noe som ikke bestandig var så morsomt for gulvvaskerne. Men det var slik det var, og ingen brydde seg særlig om det. Noen ventet på «Morterudsbussen», andre på mjølkeruta til Dalen. Disse to var svært viktige den gang; de kom med varer og viktige medisiner fra Skarnes.

Aase Sletten (f. Finsrud).

For mange ble ryggsekkene ekstra tunge da de skulle hjem. Ofte trengtes det mjøl både til folk og dyr. Hadde en spark eller sykkel, kunne det hjelpe noe. Det var ikke bare å sette seg i egen bil den gang. Stress og miljøproblemer hadde vi imidlertid ikke hørt noe om.

Da kirkeklokkene fra Mo kirke ringte jula inn, ble butikkdøra stengt. Ennå kan jeg huske den stille freden som senket seg over den tomme butikken. Den var tom for folk, og den var tom for mange vareslag.

Når tankene går 50 år tilbake tida, gjør en seg visse refleksjoner. Gleden og takknemligheten over å få noe nytt var så stor og ekte den gang. Pakkehaugen under juletreet var mye mindre, men vi var glade og lykkelige for det lille som var.

I dag har vi alle fått det bedre, og bra er det. Men spørsmålet er om vi i dagens overflod av alle materielle ting er noe lykkeligere som mennesker. La oss ikke glemme tida som var, og de verdier vi den gang satte så stor pris på. □

Stønna

Ta vare på stønna
Slæpp'a inn når 'a banker på.
Rødd plass åt døkk midt i søktna
før stønna er her og nå.

Le'a sætta sæ litt nedpå
uansett håssen 'a er.
Noe har 'a å gi dæ,
det er dæffer ho er her.

Ta gøtt vare på stønna
og takk før den tida ho satt.
Før akkurat dænna eine
– ho kommer aldri att.

Du trudde lengi at stønna
var nåe du skulle få
bære du engong vart ferdig
med det du dreiv på med nå.

Du fækk aldri tid tel å oftne
de gongen da ho banke på
og skjønnte før seint at stønna
støtt er her og nå.

Hans Ludvig Fredheim

Gudrun Aanmoen – en «flyktningevertinne»

Under krigen gikk det mange flyktningeruter gjennom Nord-Odal. De fleste kom enten fra Gullverket, Strandlykkja eller fra Espa og gikk over til Solør. Mange var engasjert i den meget farlige flyktningetransporten som krevde både ressurser og folk til å stole på. Alle måtte ha lokalkjennskap og kunnskaper om folk. Hvem var jøssing? Hvem var «tett» – hvem turde gjøre en jobb?

Oftest var det kvinnene som måtte sørge for mat, klær og husvære til flyktningene. Samtidig måtte de sørge for å skjule alle mistenkelige spor. De måtte ta seg av folk som kom inn om mens flyktninger kanskje var gjemt på loft, i kjeller eller i uthus. Denne jobben krevde «si kjerring», men dette er ofte blitt glemt når historien om flyktningetrafikken ble skrevet.

En av dem som drev på i denne trafikken gjennom store deler av krigen var Gudrun Aanmoen fra Austvatn. Hun var gift med Ole Aanmoen og datter av Marius og Betzy Berg. Familien bodde under krigen på Tjernsli, «vegløs» plass fem kilometer øst for Søndre Berg. Ole og Gudrun bodde i et hus like ved siden av Marius og Betzy.

Virksomheten startet med at Oskar Tjugen, en bekjent fra Sand, en formiddag kom til Tjernsli med fire russere. Hva i alle verden skulle de gjøre med de rømte fangene? Fikk tyskerne tak i dem, var det ingen nåde å vente verken for russerne eller for hjelperne. Ingen var forberedt, og det var ingen til å frakte dem videre gjennom Solør. Mens russerne ble gjemt i høyet, laget Ole og Tjugen et kart etter beskrivelse fra Gudruns far, Marius Berg. Han var opprinnelig fra Overåsberget i Brandval, på andre sida av skogen. Han var lommekjent over alt og kjente folket østover og visste hvor det var trygt å gå inn, hvor de måtte gå rundt og hvor de kunne finne båt så de kom seg trygt over Glomma. På Tjernsli hørte de aldri noe mer til de fire russerne, derfor kom de seg trolig trygt over til Sverige.

Etter dette ble det opprettet ei flyktningerute over Tjernsli. Denne ruta ble flittig brukt, og Gudrun mener at minst 100 flyktninger passerte Tjernsli fram til jula 1944. Oskar Tjugen hentet flyktningene i Gullverket i Eidsvoll. De kom dit om natta, ofte fire, fem eller seks stykker. Fra Gullverket til Tjernsli var det fire mil. Om vinteren gikk de på ski over Storsjøen, og om sommeren ble de ofte rodd over. Tjugen hadde skaffet en del ski som ble fraktet med spark over sjøen. Det ble ofte mye spor rundt hu-

Av Kari Ree Haagenrud

Høyonn på Tjernsli.

sene på Tjernsli, og Gudrun tok der-
for ungene med seg ut for å lage flere
spor og skjule mistenkelige skispor.

Etter overnatting hos Gudrun, fulgte Ole flyktingene til et skogshus-
vær som sto tomt i nedre Grasberget.
Herfra ble de hentet videre til Solør.
En rute gikk over Grasberget, mens
en annen gikk til Overåsberget i
Brandval. Fra Tjernsli gikk det en
skogstelefonlinje over til Overåsber-
get, og denne var nokså sikker for
avlytting. Ellers kunne de ikke bruke
telefonen til bygda, den var ikke sik-
ker. Det hendte at ruta ikke var klar,
og da måtte flyktingene bli over på
Tjernsli. Blant annet måtte fylkesmann
Nordanger bo hos Gudrun i 14 dager
før han kom seg videre.

Gudruns oppgave var å sørge for
at det alltid var nok mat i huset. Hun
skaffet klær og husrom både natt og
dag, og hun sørget for at det alltid
var reine sengeklær. Gudrun kar-
det, spant, strikket og sydde. Mye av
dette arbeidet måtte gjøres om natta,
siden hun ikke kunne drive med brød-
baking og klesvask i tide og utide
uten å vekke mistanke. Men hos Gu-
drun kom flyktingene alltid til varmt
hus, mat og rein seng. Hun visste
aldri når de kom, derfor fyrte hun i
huset hver eneste natt gjennom hele
vinteren.

Men hvordan klarte Gudrun å skaf-
fe mat og klær til en hver tid? På det
lille bruket på Tjernsli hadde de ku,
gris, sauer og høner. Antallet skulle

oppgis til nazimyndighetene. Men på Tjernsli, som så mange andre steder, ble det lurt unna dyr som ikke kom med i regnskapet. For eksempel ble sauene telt før lamminga. Kanskje fikk de litt «hjelp» av Oskar Tjugen, som satt i forsyningsnemnda...

Gudrun drev litt tuskhandel, blant annet byttet hun bort ull og fikk igjen smør. Ole skaffet litt korn som ble lurt unna fra heimgarden i Solør. Der ble det også malt og fraktet over skogen. Tjugen skaffet en del rasjoneeringsmerker fra forsyningsnemnda, og det ble sendt merker fra Oslo. Men disse merkene kunne ikke brukes i butikken på Austvatn, det ville vekke mistanke. Derfor ble det handlet på Slåstad og på Sand, hvor det var sikkert. Men mye av maten de fikk kjøpt var «krisevarer» med dårlig

kvalitet. Blant annet var mjølet dårlig og nesten umulig å bake av.

Skogsarbeiderne på Kjærskogen, hvor Marius var skogsbas, fikk tildelt ekstra matrasjoner, blant annet spekesild og selspekk. Dette stjal Gudrun og Ole av. Men Gudrun har litt dårlig samvittighet den dag i dag for dette!

Gudrun forteller at hun aldri var redd mens hun holdt på med denne farlige trafikken. Men da svogeren hennes dro i krigen, gikk hun i fjøset og grein og pratet med hønene:

– Hadde je hatt denne Hitler'n her nå, hadde je sli'i hæl'n!

– Og jeg er sikker på at jeg hadde greidd det, smiler Gudrun. □

Gudrun og Ole Aanmoen med nevøen Erling Digerud.

Å blonke med øvvæ

I millomkrigsti'n, da'n bæssfar vart åleine, gikk'n over tel å avle mæst hei på eiendommen sin. Heilt frå je var smågutt var je med i sløttønn, der je sto på ihoppes med tre, fire kær før å hå hengt opp alt heie tel tørk, og sea få kjørt det inn med hæst og langkjærre.

Je måtte som regel trå og kjøre heilasse. Fiste gongen fækk je ti øre lasse, minns je. Hvis lassæ vart fælt høge, heinte det je glei ta under transporten, mæn det gjorde ingen ting på mæ, før det førde støtt med ei ruve hei som tok ta før steiten. Førøvrig var hæsten lat og stante gjenne.

Ved årsskifte vart heie præsse ihoppes tel håndterlige bunter, der fire ståltrådkast høldt døm i hoppes. Buntæ kunne vægæ omlag hundre kilo.

Etter hørt som heibuntæ vart fælue, vart døm kaste ner i de tomme heigølvæ, hulter-tel-bulter, så vi ungæ kunne leke gjømmat og finnat ved å kripe ner i de høla som vart millom buntom.

Litt lengre ut på vintær'n vart alt sammæ heinte ta hæster med bokkerustning etter sæ –slike døm brukte å kjøre temmer på, mæn som nå i stælle før temmerstokker hadde fastgjørt ei grovvølin raie utterst på siom, ta «bokken» og «gjeita», som anlegg før buntom. Døm fækk me sæ frå sæks tel ti heibunter hør sæ.

Je minns det kom heile karavanæ med slike hei-transportørær, i de åra. Spesielt frå Trautskogen og Gullver-

ket. Som karavaner fleist, så hadde au dæssæ sine «høvdinger». Je minns at begge lederæ vart kalt Per hæll Peder. Alle kjørkæræ åt og hvilte på kjøkne.

Ei tenestjente, som var der dein tiæ, kan je minns tok og samme ihoppes fingæ på sælbuvåttæ åt ein spræking frå Gullverket, førdi han hadde blonke åt æ. Han måtte visst kommæ att ein kvæl seæ før å få ræktoppatt.

Under krigen rekvirerte tiskræ hei ta'n bæssfar ein gong. Fæm tusen kilo skulle døm ha. Vi reflekterte itte meir over dættæ i fisste omgang, og var som før innstilt på å skaffe skogingæ og gullverkinga det døm skulle ha.

To mann var angasjert tel å præsse opp buntæ. Je kommer hau døm svor da døm hørte at tiskæræ hadde rekvirert hei: «Ja, kommer det tiskær hit skær vi henge døm opp i øvløkkæ og tukte døm tel å blonke!»

Så ein dag, på kaldeste vintær'n, da præssæræ satt inne og åt, banke det på kjøkendøræ, som gikk opp i det sammæ. Der sto det ein kær som fillte hele åpningen. Ein kær med fotsi, grøngrå uniformsfrakk og avlang skigg'luve, og presenterte sæ på eit språk ingen ta øss førsto.

Han bæssfar, som hadde vøri i Amerika, i ingre år, prøvde sæ på norsk-amerikansk, som vi førsto, mæn itte han i dør'n – før det sprakæ briskt i frå det gullplomberte gapet hass: «Fymf tonn høy, fymf tonn høy!»

Heipræssæræ hadde høldtopp å tigge, og vi vart alle bleike ta den stær-

ke stæmmen, da je viske tel' bæssfår: «Han meiner sikkert fæm tonn hei?» Da liste'n bæssfår opp og svaræ: «Yes, but vi har itte fått præsse så møe endæ». Han var fra Larvik. Heipræssæræ titte ut gjennom glase: «Vægen er full ta biler, Solbær», hviske døm i det døm sætte på sæ luven. «Da får døm ta det vi har præsse hitentel».

Ute sto det ein heil serie med små lastebiler, ja, tel og med skul'plassen attåt øss var full ta slike kjøredoninger. Det tiske mannskapet som virke å væræ ubevæpne, flaug fram og telbars i vægæ før å hølle værmen i kjøld'n. Skulongæ slapp hemmat. Jeg såg døm kom ut tur skulbigningæ og stante førskræmte med sække på riggen og glante mot øss og på alle de trimmende tiskæræ.

I det nåen ta de uniformerte, som værme opp, spurte' raskt nedover mot skulæ, sætte onga av ste' i alle ret-

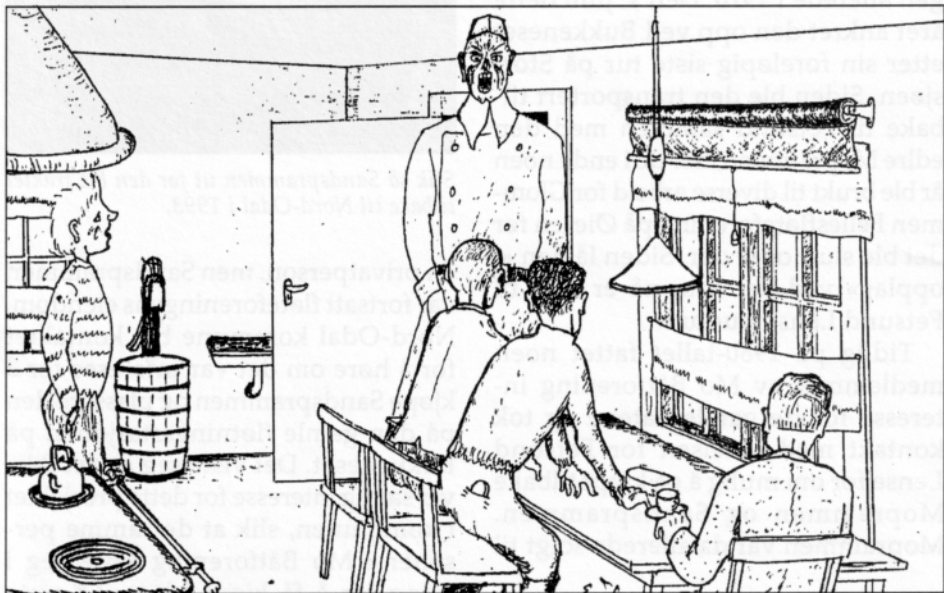
ninger, med riggsækkæ kjippenens tel høgre og vinstre.

Heipræssæræ læmpe bunter tur gølvæ så sveitten rann. Vi måtte i to løer før å få tilfredsstilt tiskæræ, sjøl om døm bære tok tre bunter på hør bil. Ja, døm hadde jo ein bil som tok noe meir, da. Rætt skær væræ rætt.

Den storvøksne befallingsmann plokke væktlappæ ta buntæ og putte døm åt frakklommæ, såg je. Etterpå sætt'n sæ med ein nabo ta øss, som hadde vøri på «tiskerærbe», og døm i fællesskap summerte og vart førlikte. Det vart visst meir einn rekvirert kvantum. Mæn, mæn.

Da «armada'n» hadde drii, og vi are hadde fått at pusten, greidde je itte å bæræ mæ: «Det vart full væl mange å henge opp i øv'løkkæ dætæ?»

«Høll kjæft og sætt over kaffekjel», let det frå «præssekorpset». □

Tegning: Egil Fredriksen

Sandsprammen tilbake på Storsjøen etter 26 år

Varpen, Sandsprammen eller VB54; kjært barn har mange navn, og den siste fløterbåten som gikk på Storsjøen har ihvertfall tre. Offisielt het den VB54, eller Varpebåt nr. 54, mens den til daglig ble kalt enten Sandsprammen eller Sandsvarpen.

Båten ble bygget i 1960/61 ved Fetsund lenser etter en Furuholmen-tegning, og våren 1961 ble den transportert til Storsjøen for å erstatte den gamle Sandsprammen. Dens virke i Storsjøen ble ikke av så lang varighet, ettersom det ble slutt på fløtingen allerede i 1970. Den 1. juni dette året ankret den opp ved Bukkeneset etter sin foreløpig siste tur på Storsjøen. Siden ble den transportert tilbake til Fetsund sammen med den edlere Moprammen, der de i enda noen år ble brukt til diverse arbeid for Glommen Fellesfløteforening på Øieren før det ble slutt også der. Siden lå den «i opplag» ved det som nå er blitt til Fetsund Lensemuseum.

Tidlig på 1980-tallet fattet noen medlemmer av Mo Båtforening interesse for de gamle båtene og tok kontakt med ledelsen for Fetsund Lense for om mulig å gå kjøpt tilbake Moprammen og Sandsprammen. Moprammen var da allerede solgt til

Slik så Sandsprammen ut før den ble fraktet tilbake til Nord-Odal i 1993.

en privatperson, men Sandsprammen var fortsatt fløteforeningens eiendom. Nord-Odal kommune ble kontaktet for å høre om det var interesse for å kjøpe Sandsprammen og plassere den på den gamle fløtningsstasjonen på Bukkeneset. Det viste seg at det ikke var særlig interesse for dette prosjektet i kommunen, slik at de samme personer i Mo Båtforening satte seg i sving for å få kjøpt båten. Så viste det seg at «noen» i kommunen anta-

keligvis hadde tenkt seg om en gang til, for kort tid etter kjøpte Nord-Odal kommune likevel Sandsprammen. Dermed var den tilbake der den opprinnelig var ment å være; ved fløtningsbasen på Bukkeneset. Dette var i 1985, og Sandsprammen var sikret for ettertida.

Båten ble lagret forholdsvis trygt inne i båthuset, men noe hærverk forekom dessverre på vinduer og instrumenter, og en del skrammer hadde den også fått, både i Storsjøen og på Øieren, så den var ikke noe vakkert syn. Dessuten: en båt bør jo være på vannet! Derfor tok medlemmer av Mo Båtforening igjen kontakt med kommunen, denne gang i 1993, for å få til en ordning slik at folk igjen skulle få se og ikke minst høre Sandsprammen. Nord-Odal kommune var svært velvillig innstilt til prosjektet og stilte også med en del midler til istand-

settelsen, noe også Nord-Odal AOF gjorde. Dermed startet et omfattende restaureringsarbeid, der målet i første omgang var å få VB54 på vannet og få motoren i gang.

Mange av medlemmene i Mo Båtforening har brukt ikke rent få dugnadstimer på kvelder og i helger ute på Bukkeneset, og den 26. juni 1996 fikk Sandsprammen på nytt storsjøvatn under kjølen, 26 år siden forrige gang.

Sommeren 1996 har gått med til utprøving av motoren, som selvfølgelig var litt lunefull og uvillig etter så mange uvirksomme år, men det ser nå ut til at det skal kunne settes i stand uten altfor omfattende reparasjoner. Mo Båtforening har nå, sammen med Nord-Odal kommune, planer om at Sandsprammen fra neste år skal kunne frakte passasjerer over Storsjøen, enten med fast rute

Sandsprammen nå nypusset og fin.

eller på bestilling. Neste mål bør deretter være å få til et årlig arrangement på Bukkeneset der det blant annet kan demonstreres hvordan tømmertransporten foregikk.

Etter at restaureringsarbeidet på Sandsprammen ble kjent, har Mo Båtforening dessuten fått en fløterbåt i gave fra HEAS; en 15-16 fots åpen stålboat med vinsj som ble brukt både på sjøene i sidevassdragene og i Storsjøen. Denne ligger nå bare og venter på å bli satt i stand, så de av Mo Båtforenings medlemmer som er interessert i gamle båter vil nok ikke ha problemer med å få brukt fritida si neste år heller. □

Etter 26 år er Sandsprammen tilbake i Storsjøen.

Tekniske data:

<i>Fabrikat:</i>	<i>Bygget ved Fetsund etter Furuholmen-tegning nr. 2844</i>
<i>Byggeår:</i>	<i>1960/61</i>
<i>Lengde:</i>	<i>10 meter</i>
<i>Bredde:</i>	<i>3,04 meter</i>
<i>Dyptgående:</i>	<i>0,88 meter</i>
<i>Vekt:</i>	<i>ca. 10 tonn</i>
<i>Platetykkelse:</i>	<i>¼ tomme</i>
<i>Motor:</i>	<i>Bolinder 1052-11357, diesel, 2 syl./23 Hk.</i>
<i>Vinsj:</i>	<i>Lidwall SM20</i>
	<i>Wirelengde 1200 m., wirediameter 12 mm.</i>
	<i>Maks trekkraft 4500 kg. ved 1000 motoromdreininger.</i>

«Janus» – en flyktning i eget land

I våre dager kan vi knapt åpne en avis uten å møte ord som asylsøkere, sosialhjelp, ettervern, krisepsykiatri. Slik var det ikke i såkalte gode, gamle dager. I min barndom var det en del mennesker som av ulike årsaker var på vandring og ikke hadde hjemstavsrett noe sted.

En som alltid vil forbli en gæte, enda vi kjente ham og fikk være hans venn i ca. 40 år, var «Janus». Min far ga ham det navnet fordi han, som far sa, var «mannen med de to ansikter». Et åpent, vennlig ansikt overfor dem som han følte seg trygg på, og et lukket ansikt overfor dem han følte seg ytrygg og fremmed for. Han sa svært lite om sin bakgrunn. Han var fra «Drammenskanten et sted» og het John Christensen. Såpass fortalte han, at han hadde hatt en streng far, en vidunderlig mor og noen søsken. Han hadde bodd i Amerika noen år og seilt til sjøs noen år. Som hva, sa han ikke.

Etter en fest «nordpå et sted» ble han gående ute i sterk kulde i tynne sko, og han forførs begge føttene. Det gikk koldbrann i frostsårene, og begge fotbladene måtte amputeres. Bare hælene ble tilbake.

Amputasjonene var sikkert nødvendige, men de ble foretatt uten pasi-

entens samtykke. Han sa: «Da de tok føttene mine, tok de livsgleden, livsviljen og menneskeverdet fra meg. Samtidig tok de også det meste av nettet mitt. Jeg ville heller fått lov til å dø!»

Så, da de legemlige sår var grodd, og det var meningen at han skulle få en slags etterbehandling og opplæring i et yrke han kunne klare, meldte han seg rett og slett ut av samfunnet. Han gikk sin vei! Dette var tidlig i tredveåra, eller i slutten på tjueåra.

Først gikk han uten mål og spiste det han fikk eller fant. Når han var så trett at han ikke orket mer, sov han i låver, i skogen eller på fjellet. Men i årenes løp opparbeidet han seg i fast, trygg, rute. Den gikk fra Trøndelag til Akershus og Odal-Solør-området.

Far og «Janus» fant hverandre i en slags felles skjebne. Far hadde mistet en fot mellom tannhjulene i hestevandringa som sjuåring, og hadde én slik fot, som «Janus» hadde to. Derfor ble det naturlig at han fikk bo her og hvile ut, til han måtte videre på sin ferd.

«Det er godt å få bli, men jeg må gå meg trett igjen når kroppen er ut hvilt, og tankene blir vonde», sa han.

Han var en beskjeden mann. Høflig, uten å være underdanig, vennlig og intelligent. Når han spiste, var det tydelig at han hadde fått en streng, gammeldags oppdragelse. Og han var

pinlig renslig med seg sjøl og tøyet sitt. Tilbud om å sende med klærne sine når vi likevel skulle vaske, ble høflig, men bestemt avslått. Han ville stille tøyet sitt sjøl. Også rommet vasket han. Når han gikk videre, var rommet rent og luftet, og sengetøyet var tatt av og lå pent sammenlagt på stolen ved senga.

En fetter av meg, som hadde arbeidet som ingeniør i Tyskland, USA og Argentina, bodde her en gang Janus var her. De hadde mye å snakke om, og samtalene foregikk på norsk, tysk, engelsk og spansk! Janus var, blant mange andre ting, levende interessert i den gamle inkakulturen i Sør-Amerika. Men da fetteren min en gang spurte hvor han hadde sin viten fra, hvor han hadde vært og hva han hadde arbeidet med, ble han taus.

«Jamen, du snakker ikke slik de gjør i havnestrøkene jeg har vært innom rundt i verden. Hvem er du egentlig?» sa fetteren min.

«Jeg er kun John Christensen. Jeg er ingenting, har ingenting, og kan ingenting», var svaret.

Når han gikk herfra, gikk han enten til Vik i Sand eller til Slåstadbråten. Vi vet at han hadde tilhold i Overåsberget og på Kjensmo i Solør. Han hadde også noen steder i Sør-Odal, og et eldre ektepar i Eidsvoll var i mange år hans julevertskap. Men han snakket lite om hvor han kom fra, og hvor han gikk.

Først under krigen fikk han hjemstavsrett et sted i Sør-Trøndelag, slik at han fikk legitimasjonskort og rasjoneringsskort. Men uansett hjemstavsrett – Janus fortsatte sin vandring, tok inn hos sine venner og gikk

videre når han var uthvilt. Med åra ble oppholdene litt lenger. Han tilbød seg da ofte å plukke hagebær eller kløve litt ved, for å gjøre rett og skjel for seg, som han sa.

En gang var han her like innunder jul. Et par dager før julaften gjorde han seg i stand til å dra. «Ja, du skal vel feire jul i Eidsvoll, som du pleier», sa mor. Da lukket ansiktet seg. «Nei, de jeg hadde der er døde. Der bor ingen lenger, men en stall må vel finnes, også for meg, i jula», sa han.

Mor fikk overtalt ham til å bli, og det ble en uforglemmelig julekveld for oss alle.

Vi hadde vanlig julekveldsmat, hjemmebrygget øl og dram. Janus spiste og drakk med god appetitt, alt unntatt drammen. «Unnskyld meg, men jeg drakk min siste dram for flere år tilbake. Den brakte meg i ulykken. Men gi meg litt einerøl i drammeglasset, så vil jeg utbringe en skål, med ønske om en god jul for dere alle», sa han.

Han slappet av og koste seg og strålte som et barn over de små pakene vi og naboer hadde laget i stand. Men etter kaffen reiste han seg. «Jeg vet at dere vil fortsette julekveldsfeiringen litt lenger. Men jeg vil gjerne gå til ro. Jeg vil tenne de lysene dere har satt på rommet mitt. Så vil jeg minnes de som en gang var mine. Takk for i kveld – og god natt alle sammen!».

Han ble til utpå nyåret denne gangen. Da orket han ikke være i ro lenger og gikk videre.

I sekstiåra ble han dårlig og fikk plass på et aldershjem i Trøndelag. Vi fikk et par brev fra ham, skrevet

med en usedvanlig pen håndskrift. Han fortalte om sin svekkede helse, og om livet på hjemmet. Alle var snille mot ham. Likevel drømte han om at han enda en gang kunne klare veien nedover til sine venner i Solør og Odalen.

«Enkelte netter, når jeg ikke får sove, drømmer jeg om at jeg enda enda en gang måtte få se månen skinne over Storsjøen, fra vinduet i rommet mitt hos dere», skrev han.

Slik ble et ikke. En av våre få ferieturer gikk til Trøndelag. Vi tok av til Korsvegen og ville hilse på Janus. Vi kom for sent; han var død en tid før

vi kom. Men betjeningen på sykehjemmet hvor han levde sine siste år sa at han ofte snakket om sine venner «der østpå» – i Solør og Odalen.

Ja, han kjente mange langs ruta si. Men få, om noen, kjente ham. Hvem han egentlig var, får vi aldri svar på.

«Janusrommet» er soverommet mitt nå. Vi som har levd noen år, har vel alle søvnløse netter av og til. I slike netter har jeg stått ved vinduet og sett månen lyse over Storsjøen. Av og til har tankene gått til Janus – John Christensen dra Drammens-kanten et sted. Et menneske som det er verd å minnes. Nå har han funnet fred. □

Da Christen Amundsen Torpet gjorde malmfunn

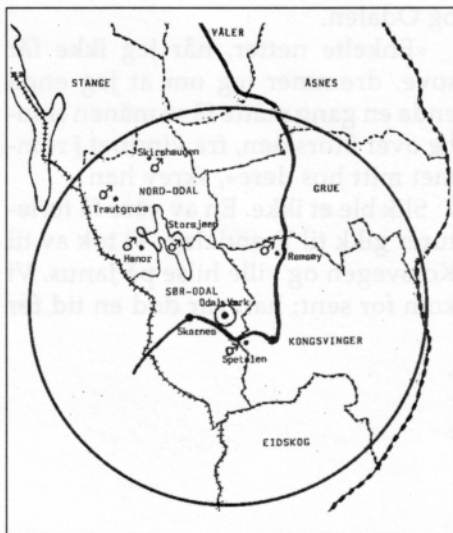
Øst for Styggberget og nord for Skirshaugsetra i Knapper ligger en gammel jernmalmgruve. Selve gruehullet ble fylt igjen for en del år siden da det var fare for at dyr kunne falle ned i. Men leter en i steinhaugene, kalt berghaldene, rundt det gamle gruehullet, kan en finne jernmalm i tjukke lag.

Jernmalmen her er jernglans eller hematitt, samme type som finnes i Trautgruva. Malmen ses som skinnende lag i berget eller i steinene.

Jernmalmsforekomsten ble oppdaget i 1806 av Christen Amundsen Torpet, som var født i 1785. Han var ikke av finnefamilie i Torpet, men sønn av Amund Jensen fra Øvre Sigfredstorpet og Marte Christensdatter, antakelig fra Hedemarken.

Christen tok kontakt med jernverksdirektør Iver Neumann på Odals Værk i 1807, og Neumann ble begeistret for funnet. Det viste seg at malmgangen var drivverdig, og Neumann satte straks seks mann i arbeid. Malmen de tok ut, ble fraktet nærmere fire mil til Odals Værk.

Folk som oppdaget eller kjente til malmforekomster kunne få visse privilegier hvis de meldte fra om sine funn. Det mest vanlige var å slippe militærtjenesten (lov av 1687, forny-

Sirkumferensen til Odals Værk. Innenfor en radius på fire mil fra verket hadde Odals Værk alle rettighetene til alle gruve drift.

et i 1743). Neumann hadde lovet Christen dette, og han var også påtenkt som stiger (gruvesjef) ved denne gruva.

På grunn av krigen mot Sverige under Napoleonskrigene, ble de fleste soldater utkommandert. Christen ble utkommandert til tjeneste i Det Nordenfjeldske Regiment i Fredrikstad, dvs. i kystvernet.

Dette fant han svært merkelig da han mente han skulle strykes av de militære ruller. Han sendte derfor i 1807 brev til det Kongelige Norske Generalitet og Commisariats Colegium:

«Forrige Aar opdagede jeg Jernmalm i

Av Kari Underthun og Ingegerd Tronbøl

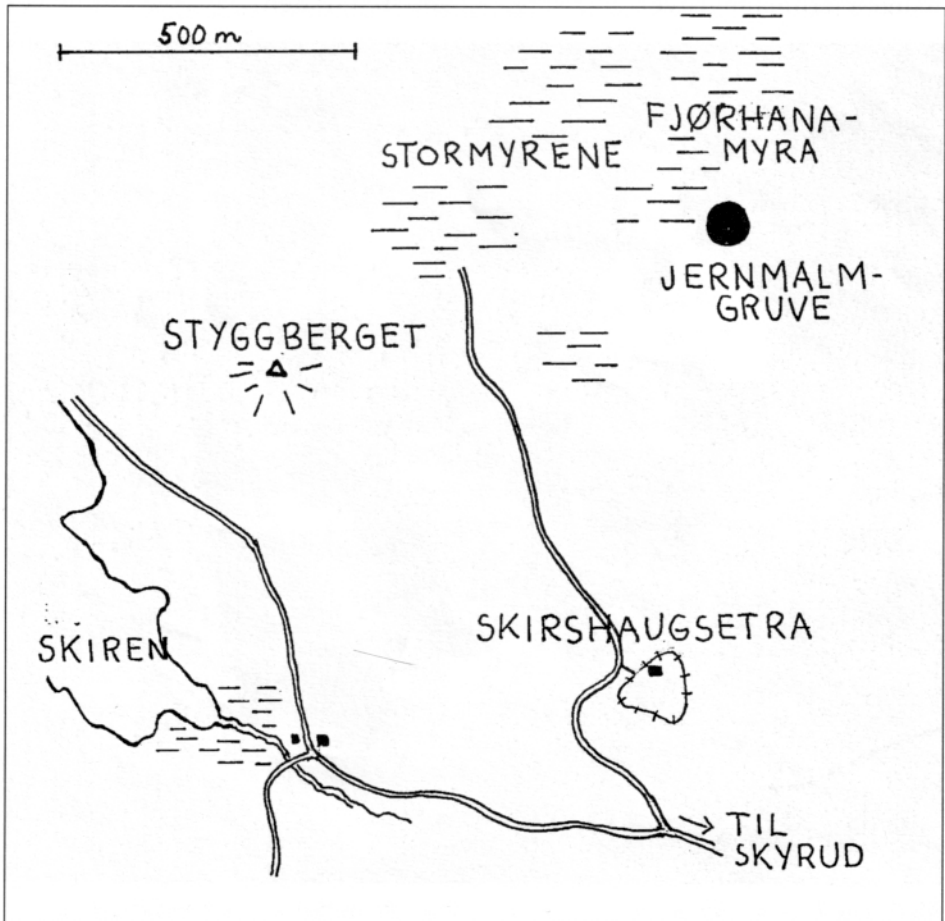
Moeskoven i Sands Annex til Oudahlen og foreviste Prøve heraf til Jern Værks-eier Neumann paa Oudahls Værk som fandt den god og Malmgangen efter Undersøgelse drivværdig. Der er ogsaa allerede længe arbeidet i denne Ertzgang - og som det synes med betydelig nytte!

Foruden de Fordele velbemelte Hr, Neumann har lovet mig, for denne min Opdagelse og hvad jeg allerede før har nydt, ventede jeg mig upaatvivligen at nyde godt af Kgl. Majestets allernaadigst givne Løfter i Interims Privilegierne for Bergværk af 25. Aug, 1687, gjen-

taget og fornyet ved Placat af 20. Juni 1743 som lader blive fri for Udkommandering eller Indmelding til Militærtjeneste.

Ikke desto mindre troede jeg at det var min Pligt ved den sidste holdte Exstrasession at møde, da jeg dertil af Lensmanden havde faaet Ordre. Jeg fortalte om mitt Fund og mente at jeg skulle blive udslettet af Rullene.

Men til min Forundring og Bedrøvelse erfarede jeg at jeg blev noteret blandt dem som skulle tjene ved Det Nordenfjeldske Regiment i Fredrikstad.»

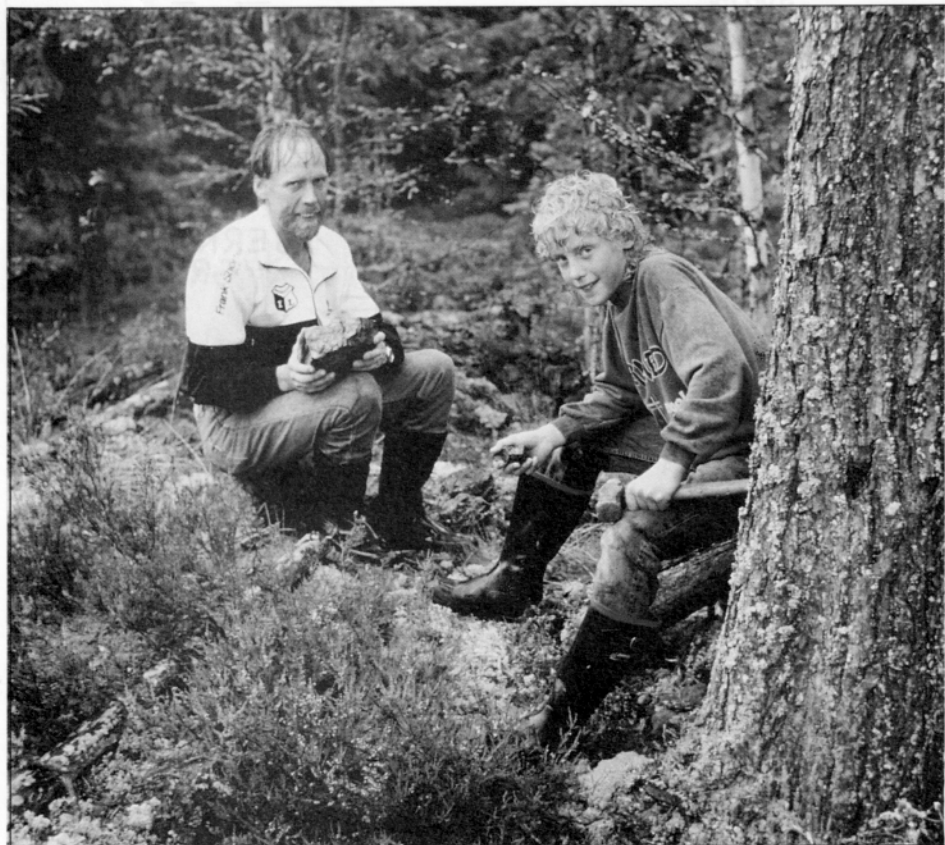
Christen ber om å bli fritatt for militærtjenesten for all tid. Han legger ved et brev fra jernverksdirektør Neumann som anbefaler på det sterkeste å gi ham fritak i overensstemmelse med de gamle lovene.

Christen underskriver med «Ungt Mandskap Christen Amundsen af Oudahlske Compagnie».

Christen fikk avslag på sin søknad. Så måtte han ta børsa på nakken og dra til Fredrikstad for å forsvare viktige norske havner mot engelske overfall istedenfor å bli stiger ved Skirshaugen jernmalmgruve.

Odals Værk hadde nok hatt store forhåpninger til malmfunnet. En regnet med at malmgangen ville være enda bedre i dypet, men slik var det nok ikke. Antakelig var gruva i drift bare et års tid. I skjerpeprotokollen fra 1880-1920 er det flere søknader på denne gruva, men det har likevel ikke vært tilstrekkelig malm igjen her til å starte drift en gang til.

Hvordan det gikk med Christen Amundsen Torpet kunne vært artig å vite. Vi har ikke undersøkt dette, men kanskje noen av leserne kan ta opp den tråden? □

Morten og Tage Nordlund har funnet fin jernglans i steinhaugene ved jernmalmgruva.